

EL TEMPS D'HISTÒRIA

JORDI PLAY

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

ELS RESISTENTS OBLIDATS

EL TEMPS d'Història presenta un ampli dossier, amb testimonis directes inclosos, sobre la memòria de la resistència catalana i aragonesa contra el franquisme i el nazisme, injustament oblidada. Noms com Floreal Barberà, Joan Català i, sobretot, el record del mestre llibertari Francisco Ponzán, ens permeten recuperar la figura dels injustament oblidats resistents contra els totalitarismes.

45	EDITORIAL
46	OPINIÓ
48	CONNEXIONS
49	COMBINATÒRIA
50	APUNT
53	FER I DESFER
54	DOSSIER
66	RODA EL MÓN
69	LLIBRES
70	L'APARADOR
71	CERCLES D'ART
72	AGENDA
73	ESBÓS

CAIXA CATALUNYA

© EDICIONS DEL PAÍS VALENCIA, SA

DIRECCIÓ
AGUSTÍ ALCOBERRO, FERRAN GARCIA-OLIVER, ANTONI MARIMON

COORDINACIÓ
MIQUEL PAYERAS

Aquest número d'EL TEMPS d'Història dedica el seu dossier central a unes persones especials. Només són uns pocs, però ells representen un col·lectiu molt més important quantitativament i, tots junts, són una part qualitativa de la memòria de la llibertat que mai no s'hauria d'oblidar. Però massa sovint s'ha volgut oblidar.

Són aquells que més arriscaren i més perderen. Són els resistents que no es resignaren a la derrota davant el franquisme i els feixistes.

S'organitzaren a l'exili francès, sovint després de passar mesos o anys en els camps d'exiliats en condicions duríssimes. Quan esclatà la Segona Guerra Mundial no dubtaren en quina part era el compromís amb la llibertat. Aquella mateixa França que tan malament havia tractat els exiliats republicans –conseqüència de la vergonyosa por mateixa que portà les democràcies a la seua miserable *neutralitat* contra la Segona República– va caure sota la lluenta bota nazi, i els col·laboracionistes francesos apareixeren per tot arreu, donant força i aparença de legitimitat al règim de Vichy. Però els veterans antifeixistes que havien lluitat contra Franco novament prengueren les armes per lluitar devora dels francesos que s'aixecaren contra el règim col·laboracionista.

Durant anys el maquis s'omplí de noms catalans, valencians, aragonesos i espanyols que arriscaren la vida per la llibertat. No de França, en paraules de Ponzán, el mestre llibertari, sinó, simplement, per la llibertat. Dels francesos i de tots els ciutadans d'arreu del món, davant de la barbàrie nazi. Lluitaren, molts moriren –com el mateix Ponzán, cremat viu pels nazis– i ajudaren a salvar milers de vides.

Els oblidats i la memòria de la dignitat

Vides com la dels jueus perseguits pel nazisme. Altres personatges, com el cinematogràficament famós Schindler, tingueren el seu reconeixement pòstum, oficial o social. D'altres, en vida. Però els nostres resistents, no. Ni pòstum, ni en vida. Ni oficial ni social.

Només molt tímidament, algunes iniciatives públiques han buscat aquest mínim reconeixement. Massa insuficient per a tant de sacrifici. Massa miserable per a tanta generositat.

Encara avui dia hem de veure amb dolor com reiteradament la majoria absoluta del conservadorisme espanyol més retrògrad aixeca la falsa bandera de la farsa de la “superació” d'episodis del passat per no condemnar l'aixecament franquista contra la legalitat republicana, per no homenatjar com cal els resistents, com es furta la memòria i les mínimes compensacions materials i simbòliques dels que no pararen la resistència contra la imposició franquista...

Sí, s'han fetes passes mínimes: a Catalunya, a Balears..., més simbòliques que altra cosa, i són passes per agrair. Però cal encara molt més. Cal el reconeixement públic i social d'uns homes i dones que ho apostaren tot, sovint la vida, per la llibertat. No perderen. Perquè la seua lluita ha esdevingut triomfadora a Europa. Però sí que les seues aportacions han estat injustament oblidades, quan no directament silenciades. Les seues aportacions i les seues pròpies persones.

Els nostres resistents han patit un doble oblit. El dels països vencedors contra el nazisme, menys que més compensat simbòlicament amb posterioritat, i, després, el del desinterès que a l'estat espanyol s'ha decretat sobre ells.

Doncs bé, ha d'haver arribat l'hora de trencar el silenci. Els Català, Ponzán, Floreal i tants milers d'altres que lluitaren contra el franquisme i el nazisme no es mereixen seguir en l'oblit. Són la memòria de la dignitat. De la nostra dignitat. Perquè la seua la mantingueren, i mantenen, intacta des dels temps que ho arriscaren tot en nom de la nostra llibertat. De la llibertat.

El Partit Popular que avui lidera José María Aznar té els seus orígens en una formació –Alianza Popular– que sota el paraigua de Manuel Fraga i altres polítics que van servir en els últims anys el règim del general Franco, va obtenir durant els anys de la transició uns més que modestos resultats electorals. Només la desfeta electoral d'UCD, l'octubre de l'any 1982, va permetre que AP –que després passaria a dir-se Coalición Democrática per finalment refundar-se a finals dels vuitanta sota el nom actual de Partit Popular– obtingués uns resultats discrets, tan discrets que malgrat ser el primer partit de l'oposició no va obtenir ni els 100 diputats. El creixement d'aquesta formació ubicada clarament en l'espai més dretà del mapa polític espanyol va ser en gran mesura possible gràcies a la literal desintegració de la UCD. Una desintegració, tot sigui dit de passada, bastant excepcional si mirem altres països de l'entorn, ja que es va produir quan aquesta formació governava (1977-1982).

La migradesa dels resultats d'AP en aquells anys de la transició no va impedir que aquesta formació tingués durant el procés constituent (1977-1978) un paper rellevant, en qualsevol cas molt per sobre del que li correspondria si haguéssim d'aplicar només la seva representativitat electoral. Això, al meu entendre, s'explica bàsicament per dos motius. El primer per la forta personalitat, populisme i capacitat de presència mediàtica de Manuel Fraga, el ministre franquista d'Información y Turismo que no dubtava a prendre un bany en les aigües on havien caigut per error bombes amb components radiactius i que anys després, com a ministre responsable de l'ordre públic, va fer famosa aquella desafortunada frase de clars continguts

D'AP al PP, vint-i-tres anys després...

Jordi Sánchez

“Vint-i-tres anys després d'aquella AP, el PP torna a aixecar la bandera de la unitat de la pàtria. La diferència és que la fredor constitucional d'aleshores s'ha convertit avui en autèntica eufòria constitucional. És la fe dels conversos, han dit alguns”

totalitaris de *“la calle es mía”*. La segona, pel fet que AP era la formació que lligava més directament el present que Espanya vivia amb el passat immediat, era clarament la imatge de la transició política on els dirigents més oberturistes del règim franquista i que havien protagonitzat la reforma econòmica i la fi de l'autarquia (a partir del 1959 amb els famosos *planes de desarrollo*) ara volien protagonitzar també la nova etapa política.

Amb aquest perfil no ha d'estranyar a ningú que AP fos la formació més bel·ligerant contra determinats aspectes que finalment la Constitució del 1978 va acabar recollint, especialment en tot el títol VIII que ordena l'estat de les autonomies i també en d'altres més propis dels drets i les llibertats individuals. AP va jugar sobretot a través de Manuel Fraga la carta de la defensa de la unitat de la pàtria com a principal bandera per frenar els plantejaments de tall més federalitzants defensats per l'esquerra, especialment el PSOE i el PCE. De fet, Fraga va tenir com a aliada permanent, tot i que no sempre visible, la posició de l'exèrcit. Una lectura d'alguns dels escrits de Jordi Solé Tura, un dels altres pares de la Constitució espanyola, ens deixa ben clar fins a quin punt alguns aspectes de la ponència constitucional es van resoldre al marge de la ponència, a través d'alguns escrits que van arribar a les mans dels ponents del grup del govern (UCD) i que, malgrat que Solé Tura no en revela l'autoria (potser no la sap), com a mínim es pot afirmar que van ser inspirats fora del que en aquell moment era la representativitat democràtica dels primers diputats a Corts. Malgrat l'existència d'aquesta tutela efectiva, malgrat ser predemocràtica, als treballs de la ponència constitucional, AP no va defensar plenament mai aquella Constitució. No ho va fer fins el 24 de febrer de 1981, quan Fraga va encapçalar amb la resta de dirigents polítics la manifestació de rebuig al *tejerazo* que hores abans havia intentat –sense èxit aparent però amb evidents conseqüències posteriors (LOAPA, ...)– exercir novament una tutela predemocràtica.

Ara, vint-i-tres anys després d'aquella AP de la transició, el PP torna a aixecar la bandera de la unitat de la pàtria. La diferència és que la fredor constitucional d'aleshores s'ha convertit avui en autèntica eufòria constitucional. És la fe dels conversos, han dit alguns. Potser, sí. Però l'objectiu d'aleshores i d'avui és el mateix: negar una realitat, la plurinacional, i imposar una Espanya única que ofega tot allò que no és de matriu castellana.

Tradicionalment, la història s'ha volgut presentar com una disciplina científica, amb personalitat pròpia i clarament diferenciada de la resta de les ciències socials. Val a dir que, des del segle XIX, l'objectivitat ha estat el cavall de força d'aquesta disciplina. Aquesta ha estat la dèria explícita, per bé que fictícia i gairebé inassolible, dels historiadors. I dic fictícia perquè no em reca d'afirmar que la pretensió d'una història "imparcial" és, a aquestes alçades de la història, i valga la redundància, una pretensió tan ingènua com improbable. Encara més, em sembla que a hores d'ara aquesta actitud davant els fets del passat és pròpia d'aquells que, de manera subreptícia o sibil·lina, mira de sublimar la història nacional a benefici d'inventari.

Aquest intent fallit de la història com a "ciència exacta", i la consegüent entronització de la subjectivitat al si del seu mètode, ha comportat, com era d'esperar, imponderables ignominiosos –o afortunades conseqüències, segons es mire–, perquè ha abonat el terreny a la profanació del *modus operandi* i del *modus educando* històrics: s'hi han imposat l'*Éssai* a la manera

Novel·la i cinema: recursos per a la història

Juli Capilla

***“Gairebé ningú
no qüestiona ja
la vàlua del cinema
com a producte
social i cultural.
Però l'ús de les
pel·lícules
i del documental
com a alternativa
didàctica
complementària a
la classe magistral
ha de complir uns
mínims de rigor per
traure'n la màxima
rendibilitat”***

de Montaigne i tot de tècniques pedagògiques alternatives o complementàries per sobre d'una concepció tradicional de l'ensenyament de la història. I tot això a desgrat dels intents barroers del govern espanyol per tornar a les velles maneres que donen prioritat a les dades en detriment de les fórmules narratives. En aquesta línia de tècniques alternatives o complementàries, la irrupció del cinema i de la literatura a les aules és un fet, i planteja apassionades digressions entre els que s'hi mostren radicalment en contra i els que en són partidaris entusiastes.

El cinema i la literatura s'han introduït a les classes com a instrument didàctic i com a material curricular. L'experiència avala aquestes innovadores pràctiques, n'acredita l'ús, ni que siga amb moderació, i més encara si tenim en compte com està el pati educatiu: l'obligatorietat de l'escolarització fins als setze anys que ha imposat la LOGSE –mutilada de recursos logístics i humans pel Govern popular– demana a crits aquestes, per a alguns, “disbauxes dissuasives”.

Gairebé ningú no qüestiona ja la vàlua del cinema com a producte social i cultural. Tanmateix, cal reconèixer que l'ús de les pel·lícules i del documental com a alternativa didàctica complementària a la classe magistral –mai substitutòria– ha de complir uns mínims de rigor per poder traure'n la màxima rendibilitat i per fer accessible als alumnes els continguts actitudinals i conceptuals. Per això, abans de res, es fa necessari un coneixement de les particularitats del llenguatge audiovisual. Les imatges ens informen, i ens formen, si sabem fer-ne una lectura crítica. Cal llegir entre línies: desemmascarar les omissions, detectar les el·lipses, descobrir els silencis, revelar les possibles manipulacions... Perquè el “realisme” de la imatge cinematogràfica crea la il·lusió de la “veritat” i aquest miratge fal·laç de “veritat” aparentment irrefutable cal trencar-lo mitjançant la pràctica analítica de la descodificació hipercrítica del missatge visual: la descomposició dels elements que constitueixen el film, i la posterior recomposició d'aquests elements, ens permetrà de fer-nos-en una idea personal i intransferible. Això val igualment per a la literatura de caire històric i per als documents que són testimoni d'una època: novel·la històrica, biografies, dietaris, memoràndums, cròniques, memòries i d'altres minúcies de la literatura del jo. Únicament així podrem gaudir de joies cinematogràfiques com ara *El cuirassat Potemkin*, d'Eisenstein; *Ciudadà Kane*, d'Orson Welles; *Quo Vadis*, de M. Le Roy; *La ciutat cremada*, d'A. Ribas; *Cyrano de Bergerac*, de Jean-Paul Rappeneau... O de delectar-nos amb obres cabdals de la història de la literatura universal com *La plaça del diamant*, de Mercè Rodoreda, o *El nom de la rosa*, d'Umberto Eco. I tot plegat amb el propòsit d'interioritzar críticament els continguts d'una història que ens ha estat sistemàticament negada amb l'excusa fal·laç d'una objectivitat sublim que no existeix més que en el somni grotesc dels sàtrapes de la història.

RAFA GIL

Fa uns quants anys, la construcció d'una de les branques del metro de València tragué a la llum els vestigis de l'antic Palau Reial de la ciutat. El fet provocà certa polèmica al voltant de si calia o no deixar les troballes a la vista i modificar per tant el traçat de la línia del ferrocarril subterrani, però la veritat és que el que aparegué era ben poca cosa: un fragment de columna sobre un sòl de pedra de petites dimensions. S'optà per rescatar les pedres venerables, dur-les a algun museu i continuar amb les obres. L'ocasió va servir perquè es debatera sobre els límits del conservacionisme arqueològic i la seua utilitat, i per rescatar-ne en postals i làmines regalades pels diaris l'aspecte que, segons els gravats del segle XVIII, tingué aquell palau. I tanmateix, tot i que era el moment propici, no hi hagué cap discussió sobre un dels fets més infamants per a la història monumental valenciana: la seua demolició.

L'any 1811, les tropes del general espanyol Blake, enviades per les Corts de Cadis a la defensa de València davant l'avanç de les tropes franceses, van decidir d'assolar-lo, per por que els francesos l'utilitzaren com a guarnició en el setge de la ciutat. El palau havia estat construït per Jaume I sobre la fortalesa àrab de Ibn-al-Aziz, i després de passar per successives ampliacions i reformes s'havia convertit en la residència dels virreis de València. La reina Germana, viuda de Ferran el Catòlic, i el seu tercer marit, el duc de Calàbria, l'havien convertit en la residència oficial i després de fer-ne les darreres modificacions hi havien

Estranyes maniobres militars

Jordi Sebastià

“Els invasors francesos van ser molt més respectuosos que no els ‘defensors’, i gràcies a això podem passejar avui per les sales de l'antic Sant Pius V. Molts anys després, uns altres –plenament locals i legitimats per les urnes– volen que el Cabanyal tinga el mateix destí que el Palau Reial”

instal·lat la seua petita cort, on es generà una incipient vida cortesana. Segons les descripcions de l'època –potser exagerades–, el palau tenia tantes cambres com dies té l'any.

La situació retirada i pròxima a la vegada, a l'altra banda del riu i fora de l'antiga muralla, propicià que es convertira en un lloc d'esplai i tranquil·litat, envoltat de les fonts i jardins que avui constitueixen el parc dels Vivers, el més popular de la ciutat. La maniobra de Blake va ser ràpida i contundent –del palau, no en quedà ni una pedra– però, estratègicament, era absurda i no va servir de res davant l'avanç de l'exèrcit del general francès Suchet. Els francesos ni tan sols van entrar a la ciutat pel nord, on es trobava el palau. Els historiadors es divideixen entre aquells que, duts per la sensibilitat moderna abominen de la mesura i els que, més discrets, la qualifiquen d'“estranya i poc eficaç maniobra militar”.

Blake va fracassar en tots els seus intents d'aturar un exèrcit que, encara que era inferior en nombre, estava molt millor preparat i equipat que no les seues tropes irregulars i inexperients. L'únic que va fer bé va ser destruir el palau i encara sort que Suchet hi arribà abans del que els espanyols havien previst. En paraules del mestre Sanchis Guarner: “si es salvà el casal de Sant Pius V –on ara hi ha el Museu de Belles Arts– fou perquè Suchet arribà abans que no hi hagués hagut temps de derrocar-lo.” Resulta temptador imaginar els exèrcits francesos acostant-se cap a València mentre els que en teoria havien anat a defensar-la s'afanyaven a destruir un dels seus monuments més importants.

No sóc especialista en l'època però m'agradaria molt poder consultar fulls i publicacions a la recerca d'alguna opinió contrària a la destrucció del palau. Malgrat el fervor fanàtic contra el francès que el Palleter i alguns frares ultraconservadors havien encomanat a la població, potser no tothom estava d'acord amb les curioses i maldestres maniobres de Blake.

Els invasors francesos van ser molt més respectuosos que no els “defensors”, i gràcies a això podem passejar avui per les sales de l'antic Sant Pius V. L'episodi podria ser una trista anècdota si no fóra perquè molts anys després, i amb excuses molt menys convincents que una guerra, uns altres governants –aquests plenament locals i legitimats per les urnes– es plantegen continuar la tasca de Blake i fer que un barri, el del Cabanyal, tinga el mateix destí que el Palau Reial. L'exèrcit de Suchet ens va envair en nom de la Il·lustració però em fa l'efecte que, sobretot en això, va fracassar.

JOAN RAMON AROMI

Tenia tot l'aspecte d'una gran troballa arqueològica, amb una inscripció cuneiforme que suggeria un possible origen: podia ser la mòmia d'una filla del rei Xerxes i tindria uns 2.600 anys d'antiguitat. Però aquell tresor aparegut a la província del Balotxistan, al Pakistan, s'ha revelat molt menys atractiu: es tractaria de la víctima d'un assassinat comès fa quaranta anys o menys o, potser, un cos desenterrat poc després de la seva mort.

Els científics dubtaven sobre la vertadera paternitat de la mòmia, perquè la inscripció en cuneiforme contenia errors. I no hauria estat lògic que tan il·lustre personatge –tota una filla de Xerxes– portés una frase ortogràficament incorrecta. Tampoc la mòmia estava del tot dissecada. Però el que va demostrar finalment

Mòmies sota l'escàner

Xavier Duran

“Moltes conferències sobre l'antic Egipte, al segle XIX, acabaven amb el desenrotllament d'una mòmia. Un dels grans ‘obridors de mòmies’ havia estat l'alemany Johan Blumenback. Va ser qui es va adonar que moltes eren falses i que corresponien a cadàvers recents”

que es tractava d'una enganyifa van ser les proves fetes amb tecnologies com la tomografia computeritzada i l'espectroscòpia de masses. Els resultats van ser anunciats fa pocs mesos per investigadors de la universitat alemanya d'Erlanger-Nuremberg. Entre altres coses varen detectar-hi traces d'isòtops radioactius provinents de les armes nuclears que van ser provades aproximadament entre 1958 i 1994. Molt després, doncs, de quan visqueren Xerxes i els seus.

Això és una mostra més de com les tecnologies més modernes revelen secrets de fa mil·lennis. Una altra recerca recent, en aquest cas feta per britànics de la Universitat de Bristol, revela alguns dels compostos que els embalsamadors utilitzaven per conservar els morts. Si bé ja es tenien força detalls sobre aquest procés, ara l'anàlisi química a partir d'ínfimes mostres de teixit mostra que es feien servir resines de coníferes, olis vegetals, greixos animals i cera d'abelles. Les propietats d'aquestes substàncies permeten deduir nous detalls sobre els processos de momificació.

A Egipte, durant l'època arcaica (3100-2686 aC), la momificació era exclusiva dels faraons. Però a poc a poc els nobles també hi accediren i finalment la conservació del cadàver es va “democratitzar”. Això va permetre que, segles després, els europeus i americans trobessin nombroses mòmies. Durant la campanya egípcia de Napoleó, que a més de soldats va endur-se botànics, zoolòlegs, químics, enginyers, lingüistes i altres investigadors, es van aconseguir una enorme quantitat de mòmies i així aparegueren els primers estudis exhaustius.

El seu estudi va tenir un gran interès científic, però també es va convertir en espectacle. Moltes conferències sobre l'antic Egipte al segle XIX acabaven amb el desenrotllament d'una mòmia, fet que atreia molt de públic. Anteriorment, un dels grans “obridors de mòmies” havia estat l'alemany Johan Blumenbach, que en va desemboïllar diverses a Anglaterra a finals del segle XVIII. Va ser ell qui es va adonar que moltes mòmies eren falses i que corresponien a cadàvers recents. Cosa que té força mèrit, tenint en compte que no disposava dels mètodes sofisticats que hem exposat al principi.

Aparentment, el període de la dictadura de Primo de Rivera –i més encara el dictador– admet un tractament frívol o anecdòtic; també es pot silenciar o ignorar, atesa la seva curta durada (1923-1930), tanmateix seria un error adoptar qualsevol d'aquestes dues actituds a l'hora de l'anàlisi històrica perquè en aquesta primera dictadura es consolida el poder ascendent dels militars, que aconsegueixen, per primera vegada al segle XX, el màxim protagonisme polític. I des d'aquesta situació dominant van intentar imposar una nova concepció de l'estat i de la política que fou important en si mateixa i també per les seves conseqüències, ja que en bona part va constituir la base ideològica de la posterior dictadura franquista.

gent. En l'ordre cronològic el primer que es manifesta és la destitució de la majoria de càrrecs i autoritats locals i provincials elegides anteriorment i sospitoses d'un cert catalanisme. En segon lloc, de fet quasi simultàniament, la imposició del castellà com a única llengua pública i útil i una persecució de la llengua i cultura catalanes, de manera no brutal però sí constant i enèrgica. En tercer lloc, el tancament o neutralització d'entitats i centres considerats catalanistes. I finalment la supressió de la Mancomunitat. Des del primer moment es va prohibir el català a les corporacions i institucions oficials i també a tots aquells llocs que podien prestigiar el seu ús (Església, Col·legi d'Advocats de Barcelona, ensenyament a la Universitat de Barcelona i de València,

Apunts de la dictadura de Primo de Rivera als Països Catalans

per Josep Maria Roig Rosich.

En sintonia amb el context de l'època van imitar formes dictatorials i parafeixistes com ara un nacionalisme radical, un unitarisme i uniformisme exloent, una militarització dels càrrecs, un monopoli del patriotisme i de la interpretació i confusió dels conceptes de pàtria, estat, nació, una utilització de l'Església i de la religió catòlica com a factors legitimadors i una total supressió de les llibertats polítiques, socials, culturals i de tota mena.

Un dels llocs on es va deixar sentir amb especial intensitat –encara que no amb crueltat personal– l'actuació política derivada d'aquests principis va ser a les terres catalanes, sobretot a Catalunya, que és la que més s'havia destacat en la defensa d'un catalanisme més definit i exi-

etc.). En l'àmbit privat es va obligar a redactar en castellà la documentació interna: llibres d'actes, comptabilitat... Però, sobretot, es va perseguir la projecció de futur de la llengua actuant amb gran severitat a les escoles, multant o desterrant els mestres que l'usessin o fins i tot tancant els centres d'ensenyament. En aquesta mateixa línia es va clausurar la Protectora d'Ensenyança Catalana, es va prohibir la publicació infantil *La Mainada* o van ser dissolts els Pomells de Joventut per catalanistes.

La descatalanització lingüística i ideològica es va procurar també mitjançant el tancament d'associacions, centres, ateneus, sospitosos de catalanistes (qualificats de separatistes en el llenguatge interessat de Primo de Rivera), o bé substi-

tuïnt els membres de la Junta per altres d'afins al directori. La prohibició dels Jocs Florals a Catalunya va comportar que aquests es desplaressin primer a Tolosa de Llenguadoc (1924) i després al Rosselló (Perpinyà, Font Romeu) obrint així les portes de la Catalunya Nord com a refugi d'intel·lectuals, polítics i artistes del Principat. En la reforma de la Real Academia de la Lengua Española del 1927 un dels escollits en representació de Catalunya fou Eugeni d'Ors, que aleshores ja escrivia exclusivament en castellà, i per València ho fou el P. Lluís Fullana, filòleg anticatalà, defensor ja aleshores d'una ortografia arbitrària i acientífica per tal de diferenciar el català i el valencià. Per Mallorca fou nomenat mossèn Llorenç Riber, antic catalanista que inicià un viratge cap a un servilisme centralista. Sorprenentment per Mallorca no fou escollit mossèn Alcover, que era un dels candidats, el qual durant tot aquest període va rebre un suport explícit de la dictadura per la seva posició propera aleshores a una actitud espanyolista i pel seu enfrontament a les reformes promogudes per Pompeu Fabra. El català sol no podia fer-se present en l'àmbit públic sota cap concepte, fet que va obligar a traduir els noms dels carrers (de vegades no era una simple traducció sinó substitució: el carrer de la Mare de Déu de Núria passava a dir-se "de la Virgen de Covadonga", o el dedicat a Joan Maragall acabava sent de "José Espronceda") i el d'alguns pobles. Tampoc no podia exhibir-se cap símbol; així moltes entitats van haver d'eliminar les quatre barres dels seus segells o logotips, i ni la senyera ni les sardanes van ser tolerades o només molt esporàdicament. En l'àmbit més anecdòtic hi ha l'intent de la dictadura de promoure a València el 1925 l'"Himne de l'Exposició" a la categoria d'himne regional, fet que va aixecar l'oposició de molts valencianistes.

La intenció homogeneïtzadora de la dictadura era incompatible amb la descentralització administrativa de què gaudia Catalunya amb la Mancomunitat, per això primer es va procurar igualar-la, fent extensiva la seva implantació a moltes altres zones de l'estat (a València va avançar força amb l'ajut d'Acción Valenciana, grup proper al directori), i quan això no va ser possible es va procurar

EL TEMPS

desnaturalitzar-la i espanyolitzar-la, per acabar sent suprimida l'any 1925. També a València va ser prohibit un monument simbòlic a la "Regió", tot i ser promogut per valencians fidels al règim, exigint que es fes a la "Província". A part d'això, en l'àmbit polític van ser prohibits els partits, destituïts els alcaldes elegits i es va imposar un funcionariat aliè (delegats governatius, censors, etc.), sovint sorgit de l'estament militar. És cert, tanmateix, que a la dictadura no li va faltar tampoc la col·laboració d'un sector de catalans ben presents en els càrrecs polítics, jerarquies eclesiàstiques, sometent, etc. amb una total submissió a les directrius o a la voluntat del directori.

De la resignació a la bel·ligerància. Pot sobtar la passivitat amb què es va rebre aquest pronunciament militar però és

La dictadura de Primo de Rivera va enderrocar a Barcelona les columnes erigides amb motiu de l'Exposició Internacional del 1929, que simbolitzaven les quatre barres de la bandera catalana.

El règim instaurat per Miguel Primo de Rivera va generar un clima d'aversió a la dictadura que es manifestava en múltiples detalls quotidians com ara llegir una determinada premsa, publicar esqueles en català, acudits contra la monarquia o el dictador, etc.

que, a part que responia als interessos dels sectors dominants (a Catalunya s'hi van adherir les cambres de comerç i navegació, l'Institut Agrícola català de Sant Isidre, la Cambra Oficial d'Indústria o el Foment del Treball, entre altres) fou rebut més com una resposta crítica al passat que no pas com un bon projecte de futur. Amb el temps, però, les actuacions esmentades anteriorment van alterar la vida cívica i ciutadana i van radicalitzar moltes actituds. Esquemàticament podríem agrupar les reaccions en quatre tipus ben diferents: una resistència violenta, que avui es qualificaria de "terrorista" i que va donar lloc a petits grups com La Bandera Negra, la Societat d'Estudis Militars (SEM) o l'Organització Militar Catalana (ORMICA), i que es va manifestar en el complot de Garraf del maig de 1925; una altra seria la lluita armada oberta, amb l'intent d'invasió des de Prats de Molló el 1926, dirigida per Francesc Macià; la tercera, una reacció cultural que va comportar la publicació de nous diaris i revistes en català, l'aparició de noves editorials, la difusió més generalitzada de la literatura catalana, etc., i, finalment, una nova sensibilitat política que reafirmava la

identitat entre democràcia, catalanisme i república.

Les dues últimes presenten un balanç força positiu, mentre que les dues primeres si bé no van aconseguir els seus objectius, sí que van obtenir un cert suport que va ajudar a desprestigiar el règim dictatorial i a defensar i legitimar els drets de Catalunya. Entre aquestes hi podríem incloure també—encara que amb moltes matisacions— la insurrecció a València el 1926, coneguda amb el nom de la "Sanjuanada", amb la participació de republicans valencians, o l'encapçalada per José Sánchez Guerra, també des de València l'any 1929.

De fet, a Catalunya la resposta en l'àmbit cultural va acabar substituint la lluita armada i va prendre una consistència notable, reacció cultural que també es va produir a València, a les illes i al Rosselló. Al Principat les noves editorials i publicacions són molt nombroses; a València es pot citar l'editorial Estel (1928), *Taules de poesia* (1927) i *Taula de les Lletres Valencianes* (1927); a Mallorca l'Associació per la Cultura de Mallorca va treure la revista *La Nostra Terra*, i també al Rosselló hi trobem amb una nova sensibilitat *L'Éveil Catalan*, *Catalunya i Rosselló* i *Som*. És remarcable que a les terres de la Catalunya Nord, sense cap reivindicació política pròpia, es va donar molt de suport a Estat Català, a Francesc Macià i es van acollir molts refugiats catalans. A més, *L'Éveil Catalan* va anar informant periòdicament i amb detall de la repressió que es produïa contra Catalunya.

Tot plegat va arribar al ciutadà mitjà i va generar un clima d'aversió a la dictadura que es manifestava en múltiples detalls quotidians com ara llegir una determinada premsa, publicar les esqueles en català (es van multiplicar durant aquests anys fins i tot en la premsa en castellà), aprofitant qualsevol efemèride (partit de futbol, enterraments de Guimerà o Gaudí,) per manifestar un rebuig a les prohibicions, acudits contra la monarquia o el dictador, etc. I, en un altre àmbit, també es pot recordar l'eficaç tasca del mallorquí Antoni M. Sbert, líder del moviment universitari contra la dictadura.

En definitiva, la defensa de la llengua, de la cultura, de la catalanitat quotidiana,

es va enfortir substituint la tasca política i la revolta violenta i va esdevenir un front mobilitzador molt eficaç. I és que era la primera dictadura, no era massa cruel i no es tenia por.

Un miratge de benestar econòmic. 1923-30 és, però, un període complex ja que fou també el de la gran immigració cap a Barcelona atreta per les obres del metro i per l'Exposició Internacional. Fou un augment de població obrera la qual, a diferència de l'immediat període anterior, es mostrarà més pacífica o menys revoltada i és que la CNT passava per un moment difícil, la UGT es mostrava dòcil i fins cooperadora en els comitès paritaris creats per la dictadura, i el dictador (i Martínez Anido i Arlegui) no van estalviar energies per reprimir qualsevol agitació social. Tanmateix, igual com va passar amb les reivindicacions catalanistes—que la persecució va radicalitzar i van evolucionar des del regionalisme cap al nacionalisme— també dins del moviment obrer va sorgir la FAI a València l'any 1927.

A Barcelona, l'Exposició Internacional del 1929 va impulsar molta obra pública i diverses indústries com la construcció, la metal·lúrgica o les elèctriques. Aquesta exposició era un vell somni de la burgesia catalana i de Cambó en particular, somni que va fer seu la dictadura tot marginant-ne els primers promotors per impedir qualsevol reflex català.

Tot plegat, al marge d'altres mesures de política econòmica general (alta cotització de la pesseta, creació dels monopolis Telefónica i Campsa, fort endeutament de l'estat, etc.) van crear una sensació de falsa prosperitat econòmica que es va desemmascarar cap al final i que va ajudar a potenciar un allunyament de certs sectors burgesos catalans respecte als homes de la dictadura.

Fou un signe més de la pèrdua de suport social que desembocà en la crisi final de Primo de Rivera, el qual, a més, va incomplir moltes de les promeses inicials i no va ser capaç de regenerar cap aspecte de la vida pública tal com s'havia proposat. Provisionalment, amb la caiguda de la dictadura va caure també la monarquia i es va obrir el pas a un règim democràtic.

JORDI PLAY

Aprofitaven els viatges d'entrada en territori espanyol per intentar reorganitzar la resistència antifranquista. Molts van perdre la vida o van patir anys d'internament en les presons franquistes. D'altres, també van patir la repressió i la venjança dels nazis o dels col·laboracionistes francesos. Després de la guerra, les autoritats franceses els van ignorar. Aquella gent tant útil, de sobte es va convertir en perillosa pels seus interessos. En aquesta actitud, paradoxalment, també van caure els sectors oficialistes de la CNT a França.

Han estat anys de silenci i marginació. A poc a poc, i tard, se'ls va retornant al lloc que els correspon en la història. En aquest sentit, cal destacar la feina feta per l'escriptor Antonio Téllez, que va estar més de cinc anys investigant la història de Ponzán i el seu grup, recollida en el llibre *La red de evasión del grupo Ponzán. Anarquistas en la guerra secreta contra el franquismo y el nazismo (1936-1944)*. Francisco Ponzán va ser assassinat i cremat per la Gestapo, el 17 d'agost de 1944, prop de Tolosa de Llenguadoc, al bosc de Buzet sur Tarn, dos dies abans de l'alliberament de la ciutat.

Ell és un dels nostres resistents oblidats. La seva història, la seva memòria, va ser, i és, molesta. Francesos i espanyols, gaul·listes i franquistes, i ara, "demòcrates" d'un costat o de l'altre del Pirineu, han fet els possibles per ignorar-los.

Contra el silenci

Cementiri de Montjuïc, Barcelona, 12 de novembre de 2001. França celebra l'armistici de la Primera Guerra Mundial. Davant el monument francès als caiguts de totes les guerres, el Cònsol General de França, Christian Rouyer, atorga al llibertari català Floreal Barberà la Creu de Combatent Voluntari de la Resistència (Creu de Lorena) i la Creu de Combatent (1939-1945). Segurament és la primera vegada que el Govern francès fa un reconeixement públic, al nostre país, als republicans que van lluitar contra el nazisme.

En el pedestal del monument, sota els noms de les víctimes franceses, combatents de les forces regulars, figura també, inscrit en la pedra, el del llibertari aragonès Francisco Ponzán Vidal, l'home que va organitzar una de les xarxes d'evasió més importants del Pirineu durant la Segona Guerra Mundial. Ponzán i els homes del seu grup van passar clandestinament per la frontera milers d'homes i dones que fugien dels nazis. Van col·laborar amb l'Intelligence Service britànic i el contraespionatge francès, entre d'altres.

En plena joventut, Floreal Barberà va col·laborar amb els grups de Francisco Ponzán. Ell, com centenars d'altres que van arriscar les seves vides lluitant contra el nazisme al costat dels aliats, després d'haver-ho fet durant tres anys contra Franco, és un perfecte desconegut a la seva terra.

Els són els protagonistes anònims d'un important capítol de la nostra història que ha estat deliberadament silenciada. Avui els recordem en aquest dossier.

Xavier Montanyà

Els seus pares s'exiliaren quan tenia tres anys. Tornà en plena Guerra Civil i combaté. S'exilià a França. Fou internat en un camp. Se'n fugà. Entrà en la resistència. Fou detingut. Se'n sortí, i aleshores protagonitzà l'acció més significativa i arriscada de la seva vida.

Text de Xavier Montanyà.

Floreal Barberà, el perfil del resistent

El compromís li ve de família. Floreal Barberà va néixer en una família de militància anarcosindicalista. Els seus pares eren militants de la CNT. Per causa d'aquest activisme la família Barberà s'hagué d'exiliar a l'estat francès. El jove Floreal era tot just un nen de tres anys. No van tornar a territori de l'estat espanyol fins bastants anys després, i enmig de circumstàncies dramàtiques. Tornaren l'any 1937. En plena Guerra Civil. Floreal, fidel al seu compromís amb la llibertat, no dubtà a integrar-se en l'exèrcit fidel a la legalitat.

Es va incorporar a la 117a Brigada de la 25a Divisió. Més tard, els últims mesos de la guerra, va servir les armes de la República en l'aviació. La sort de la legalitat democràtica era ja escrita. Les tropes franquistes avançaven imparables. Les tropes lleials es batién en retirada. L'exèrcit rebel assolía victòria rere victòria. Quan l'exèrcit franquista va ocupar Catalunya, Barberà va seguir el camí de tants d'altres republicans. Va ser un més dels prop de mig milió de persones que van creuar la frontera francesa, cap a l'exili. Just exiliat, va ser internat en el

camp d'Argelers, però se'n va escapar tan aviat com va poder.

Una vegada instal·lat a Tolosa, va conèixer Francisco Ponzán i els seus homes. Aviat va participar en algunes missions del grup. No era l'únic compromís del resistent. També col·laborava amb la directora de la Creu Roja de la ciutat, Madame Cassagnavère. Aquesta última responsabilitat el dugué a exercir tasques d'informació i salvament de persones perseguides pels nazis alemanys. El mes de maig del 1943 va ser detingut per la policia del règim col·laboracionista de Vichy, poques setmanes després de la darrera i definitiva caiguda de Ponzán, amb qui va coincidir a la presó de Saint Michel de Tolosa. S'hi passà un mes, fins que el van internar al camp de concentració de Noé, prop de Tolosa, on també estaven els seus pares.

Gràcies a les gestions de la Creu Roja, va poder sortir del camp, legalment, uns mesos més tard.

Poc després protagonitzaria l'acció més significativa i arriscada de la seva vida, la que relata, amb les seves pròpies paraules, en les pàgines següents.

Seixanta-dos jueus perduts al Pirineu fugint dels nazis

JORDI PLAY

Floreal Barberà explica, en primera persona, la seva intervenció en el salvament de 62 jueus de la persecució nazi a finals de la Segona Guerra Mundial.

Transcripció de Xavier Montanyà.

Corria l'any 1944. Jo tenia 23 anys i em buscava la Gestapo. Madame Cassagnavère, responsable de la Creu Roja a Tolosa, m'oferí d'amagar-me en un convent de trapencs o participar en una missió de pas de frontera cap a Espanya.

Vaig acceptar la missió. Era una aventura i, a més, podria retrobar-me amb el meu germà, empresonat a Barcelona des del 1940, i portar-lo a França. Jo no ho feia per diners. No em pagaven a

tant la peça, com a molts guies francesos.

La missió estava organitzada per la Organisation Juive de Combat (OJC), un organisme de les Forces Françaises de l'Interior, la Resistència pròpiament dita. La meva funció era integrar-me en un grup de combatents jueus que passava clandestinament cap a Espanya pel Pirineu i encarregar-me de la seguretat d'un d'ells, un tal Dika. Vaig suposar que era un home important, però desconeixia la seva verdadera identitat, com era lògic.

Anys més tard, vaig saber que es tractava del capità Jules Jefroykin, fundador de l'OJC i molt buscat per la Gestapo.

Morel, de nom real Jacques Roitman, cap regional de l'OJC, em va donar unes ordres secretes i molt precises, sobre la missió: "En cas d'enfrontament amb els nazis a la muntanya, abandoneu tothom i us salveu els dos", em va dir. Jo no els importava res, és clar, però anava amb Dika, que era un peix gros. I va afegir que Dika no podia caure viu en mans dels alemanys. Més clar no podia ser. De tota manera, jo també tenia clar que no em podia deixar agafar viu.

La missió. A finals d'abril de 1944, em van indicar que, el dia tal a l'hora tal, havia de prendre un tren a Tolosa i després un autobús cap a Saint Giron. Durant el trajecte, havia d'estar atent per baixar-me'n quan ho fes un senyor que responia a una determinada descripció. I així va ser.

En mig de la carretera, el senyor es va aixecar i tres o quatre més vam fer el mateix. Vam baixar de l'autobús i un cop hagut marxat ens vam saludar, sense creuar gaires paraules. Ens va guiar, pel bosc, muntanya amunt, fins arribar a un pla, on ja hi havia força gent esperant. Allà em van presentar Dika. Ens van distribuir el menjar: terrossos de sucre, xocolata, un tros de cansalada molt gruixuda i una cantimplora d'aiguardent. Era menjar per poc temps.

Semblava com si tinguessin previst que la cosa durés només un parell de dies. També ens vam repartir unes metralleres Sten. Em va semblar poca cosa, sincerament. Jo em vaig fer amb una metrallera, però també duia la meva pis-

tola Beretta. Érem massa gent i teníem poques armes.

El grup l'integraven dos guies francesos i 62 persones, entre els quals hi havia cinc noies i alguns homes d'edat, que devien ser persones de pes. Un era el sogre de Dika, pare d'Andrea Turasse. Encara recordo el nom perquè era la persona amb qui jo havia de contactar a la tornada. El telèfon era: "Anjou 3805". No l'he oblidat, malgrat les pallisses que em van donar més tard perquè *cantés*.

La marxa. De nit, seguint les instruccions dels guies, vam creuar la carretera de Saint Giron a Foix, en petits grups, de cinc en cinc, molt lentament, vigilant que no vinguessin patrulles. Es va fer interminable. Érem molts. Sentíem sorolls estranys, com si hi hagués ferrers picant. Més tard vam pensar que potser estava preparat per tal de protegir-nos.

L'endemà, en una esplanada dalt de la muntanya, vam descansar una bona estona. Em vaig fixar que els encarregats del comboi parlaven amb els guies francesos, segurament, de diners, perquè els van donar un sobre. Ho feien per interès, no eren gent de l'organització. Els guies ens van dir que Espanya era davant nostre, que ens dividíem en dos grups per tal de passar amb més seguretat, i que cada grup prengués un camí diferent, els que ells ens indicaven. I se'n van anar. Ens van deixar sols. Sense mapes, ni brúixola. Aquest va ser el començament de la traïció.

La ruta era: pic de Mont Valièr, Barlonguera, Vall d'Aran. La destinació era Esterri d'Àneu. Jo no coneixia aquelles muntanyes, només sabia que a la fonda d'Esterri havíem de trobar un enllaç de l'organització.

Traïts i perduts. Vam constituir dos grups. Un més nombrós que l'altre. Jo vaig decidir, després de comentar-ho amb Dika, que anéssim amb el grup més gran, unes quaranta persones. Vam començar a caminar pel camí indicat. Era molt estret. La pedra era negra, de pissarra. En una roca vaig veure un senyal rodó, pintat blanc i vermell. Allò em va alertar. No eren anys per a fer excursions, francament.

JORDI PLAY

“Quan Dika i jo de nou ens vam retrobar, a París l’any 1957, el primer que li va dir a la meua dona va ser: ‘Si sóc viu és gràcies al seu marit. Però jo també tinc un mèrit: haver confiat en ell.’ Són d’aquelles coses que no s’obliden.”

Estàvem en plena zona reservada. Vaig tenir com una intuïció. Vam caminar hores. Jo em malfiava. Tenia la sensació que la ruta que ens havien indicat no portava a Espanya. Em semblava que anàvem en cercle, que tornàvem cap a França, però per un altre costat. “Aturem el comboi”, vaig dir a Dika. I li vaig explicar les meves sospites. En aquell moment, ell va decidir que jo prengués el comandament. No tenia cap pla. Vaig decidir seguir endavant. El camí s’anava estrenyent. Era com un congost. Em vaig posar davant, amb Dika, a l’aguait per si passava alguna cosa.

En aquell moment, jo ja estava convençut que ens havien traït. Al cap de poc, el camí ens va dur a un prat molt gran. Hi havia una boira molt espessa. De tant en tant, s’aixecava. “Per aquí no passem”, vaig dir. Era massa arriscat.

De lluny vam veure un noi que guardava bestiar. Tres de nosaltres, armats, ens hi vam acostar. El noi es va espantar. “Tranquil, no passa res. On som?”, li vaig dir. “Per aquí esteu tornant cap a França. I allà, en aquell bosc, estan els alemanys”, va contestar.

Ràpidament, vam tornar enrere, però quan estàvem arribant al congost, la boira es va aixecar i els alemanys van començar a disparar. Els vam contestar, sense parar de córrer, i ens vam refugiar

en el congost. Per sort, els alemanys no hi van entrar. Vam girar cua i tots cap enrere a marxa ràpida. Es va fer fosc i va nevar. Ho teníem tot a favor.

Vam arribar al lloc on ens havien deixat els guies. Allà la neu era molt copiosa. Hi havia una cabana on vam passar la nit. Encara quedava menjar. A mitja nit, vaig sortir del refugi. Tot era blanc. Se’m plantejava un greu dilema. Seguir les ordres que havia rebut: endur-me Dika i abandonar el grup, o continuar amb tota l’expedició. Vaig decidir no abandonar ningú, tot i que hagués estat més fàcil. Vaig incomplir les ordres.

Abans que es fes de dia, vam marxar en una direcció absolutament contrària a la ruta que ens havien indicat els guies traïdors. Quan era de dia i el temps era clar, vam veure l’altre grup, després de caminar una bona estona. Ens vam reunir. Érem tots. Hi havia molts camins que podíem seguir, però no sabíem quin havíem de seguir. I els alemanys ens buscaven. Jo suposo que no van disparar més perquè devien saber que Dika era amb nosaltres i el volien viu. El més segur era no seguir cap camí. Vaig ordenar a tota l’expedició d’escalar la muntanya. Era l’única salvació. Va ser una ascensió molt difícil, molt dura. Vam estar tres dies sense menjar, a part que molts es van fer ferides i contusions. L’escalada va ser salvatge, no estàvem preparats. N’hi havia que rodolaven muntanya avall, i havien de tornar a començar.

Jo m’orientava, més o menys, amb el sol i el rellotge. Vam escalar pel pic de Mont Valièr, però que així es deia ho vam saber després.

Un cop dalt, ens vam perdre en la neu. Era molt difícil d’orientar-se i de reconèixer el terreny que trepitjàvem. De vegades, la neu ens arribava a la cintura. Era impossible. El sogre de Dika va morir l’endemà. Era un home gran i no ho va resistir. Va ser un miracle que no morissin més persones. El van voler enterrar i fer unes oracions, però jo m’hi vaig oposar. No podíem perdre temps. La meua responsabilitat era salvar els vius, no enterrar els morts. Sap greu, però és així.

Molts sagnaven, tenien la roba estripada. Va ser molt dur. No sabíem on érem. De fet, per ser sincer, mai no vam saber

on érem. L'únic que jo sabia era que per anar a Espanya havia d'anar cap al sud. Vam arribar a una altra cabana, al pla de Barlonguera. La moral estava per terra. La gent començava a posar-se histèrica.

Menjaven neu, que els cremava la boca. No teníem res més. Van produir-se les primeres baralles per agafar lloc dins la cabana. Cridaven molt. Dúiem una noia en una llitera improvisada. A un el vaig haver de desarmar perquè estava trastocat. Calia prendre decisions. Vaig constituir un grup, per afinitat, els que em van semblar més forts, més decidits. Vam apuntar amb les armes a la resta del comboi per fer-los callar. Era perillós. Els alemanys ens podien sentir. Al principi ens van fer cas, però al cap d'una estona hi tornaven. Era impossible controlar-los. Ho vam deixar córrer i vam sortir de la cabana.

“Dika, vaig dir, estem molt a prop d'Espanya, però aquesta situació no pot continuar. Proposo fer un petit grup, marxar, entrar a Espanya, demanar ajuda i venir-los a buscar.” Ell hi va estar d'acord.

Se m'havia trencat un taló. Un noi, previsor, duia unes espadenyes de recanvi i me les va donar. També em va oferir uns terrossos de sucre. Me'ls vaig menjar de seguida i em vaig marejar. Vam marxar. Un dels nostres va caure en un barranc i el vam haver d'abandonar. Era el segon mort.

Hi havia moltíssima neu. Feia fred. Dika va caure diverses vegades. Jo l'ajudava a aixecar-se. De sobte, em va dir: “No puc més. Fem mitja volta. Tornem a França i entreguem-nos a la policia francesa en el primer poblet que trobem.” Jo vaig dir als altres —érem cinc o sis— que tiressin endavant, que darrere la propera serralada ja estaríem salvats. M'ho inventava, però era el que realment intuïa. En realitat, no volia que sentissin la nostra conversa. Quan ens vam quedar sols, li vaig dir a Dika: “Vostè és el cap; però el cap del comboi sóc jo. Aquí no es rendeix ningú. Tingui'm confiança. Ens salvarem. Com? No ho sé. Però ens salvarem.” I va acceptar.

Quan ens vam trobar a París, l'any 1957, el primer que li va dir a la meua dona va ser: “Si sóc viu és gràcies al seu

marit. Però jo també tinc un mèrit: haver confiat en ell.” Són d'aquelles coses que no s'obliden.

Finalment, vam arribar a l'extrem de la serralada. El paisatge canviava. A la part francesa hi havia molta neu. A la part espanyola, no. Era primavera. Tot era verd. Sens dubte, el que teníem davant era Espanya. Vam veure una cabana i vaques, i fins i tot soldats. De fet, només hi havia una cabana. La resta era un miratge produït per l'esgotament. Ens vam quedar adormits.

Quan vam despertar hi havia dues àligues al costat nostre. Després del que havíem passat, les àligues ens feien riure.

A l'altre costat. Vam desmuntar les armes i les vam llençar, per no entrar armats en territori espanyol. Amb una certa cautela, ens vam acostar a la cabana. Hi havia un home més gran que nosaltres i molt de fum.

En veure'ns, va quedar una mica parat, però no va dir res. Li vaig dir que necessitàvem ajuda, que portàvem dies sense menjar. Ens va oferir pa i llet en abundància. Jo li parlava en francès, barrejant-hi paraules en espanyol. De sobte va dir: “Aquests fills de puta dels alemanys!”, en català. Aleshores, li vaig explicar la veritat.

El poblet més pròxim era Montgarri. Vam quedar que ell anava cap allà a buscar ajuda: homes i mules, per anar a rescatar la resta de l'expedició. Jo vaig pujar amb ells per indicar-li on eren els altres. Després, amb els del meu grup, vam tirar muntanya avall fins Estèrri d'Àneu. Per casualitat, vam anar a parar on havíem d'anar. Va ser miraculós. Quan érem prop del poble, em vaig avançar fins la primera casa, silenciosament. Miro per la finestra i veig uns guàrdies civils jugant a cartes. Era el *cuartelillo*.

No podíem passar per allà. Vam entrar al poble per un altre costat. Anàrem a la fonda, el lloc on se suposava que ens esperava un enllaç. Però no hi havia ningú.

Aleshores, rebentats com estàvem, ens vam fotre a riure. A fer punyetes! Vam menjar tot el que vam poder i ens vam anar a dormir.

“El sogre de Dika va morir l'endemà. Era un home gran i no va resistir el fred. Va ser un miracle que no morissin més persones. El van voler enterrar i fer unes oracions, però jo m'hi vaig oposar. No podíem perdre temps. La meua responsabilitat era salvar els vius, no enterrar els morts. Sap greu, però és així.”

XAVIER MONTANYA

XAVIER MONTANYA

"No sabíem on érem. De fet, per ser sincer, mai no vam saber on érem. L'únic que jo sabia és que per anar a Espanya havia d'anar cap al sud."

[...]

"Finalment, vam arribar a l'extrem de la serralada. El paisatge canviava. A la part francesa hi havia molta neu. A la part espanyola, no. Era primavera. Tot era verd. Sens dubte, el que teníem davant era Espanya."

I la policia espanyola. A mitjanit, truquen a la porta. Era la policia espanyola. Els vam explicar un conte, que érem francesos, que ens havíem perdut, etc.

Els recordo omplint els atestats, picant a màquina amb dos dits. No entenien res de res. Però el més divertit era la cara que van posar quan va començar a arribar, mica en mica, la resta del comboi. Bruts, esparracats, ferits,...

Semblava un exèrcit derrotat. Els policies estaven bocabadats. Mai no havien vist una cosa igual. Jo tampoc. Érem 60 persones, gairebé vam ocupar tot el poble. A la noia ferida la van portar a l'hospital de Viella. I van seguir fent atestats a dojo. No donaven l'abast.

Dika va fer una telefonada a Barcelona. L'endemà es van presentar a Esterri el doctor Samuel Sequerra, director de l'American Joint Distribution Committee a Barcelona, d'ajuda als apàtrides, en Cruspinera i el doctor Schwartz. Vam caminar per la carretera per parlar amb tranquil·litat. Ells van felicitar Dika, ja que donaven l'expedició per perduda. Jo vaig fer mitja volta i me'n vaig anar. No per fer-los una descortesia, sinó pensant: "ja s'ho couran ells mateixos." Dika em crida, em fa tornar, i els diu: "No és a mi que cal felicitar, sinó a François, que, a més, no és dels nostres."

Els van subornar els guàrdies perquè canviessin tots els atestats. Calia que tinguéssim menys de vint o més de quaranta-cinc anys per evitar l'edat militar, cosa que no corresponia al nostre físic.

Vam anar cap a Lleida. Allà, a la Jefatura de Policia, ens van fer un interrogatori com cal. Els interessava saber per on havíem passat. Eren informacions que ells, després, passaven als alemanys. Cadascú explicava un lloc diferent.

Ens van ficar a tots a la presó, però l'American Joint em va donar diners per comprar cartrons de tabac i bon menjar, que ens portaven calent d'una fonda. Dika i jo en vam sortir en pocs dies. Ens van portar cap a Barcelona. Un altra vegada a Jefatura. Jo era francès, el meu nom fals era François Buhler i l'organització ho havia muntat tot molt bé perquè no ens passés res. Ens van instal·lar en pensions, ells havien d'anar cap a Àfrica del Nord, però jo volia retrobar-me amb el meu germà i anar-nos-en cap a França.

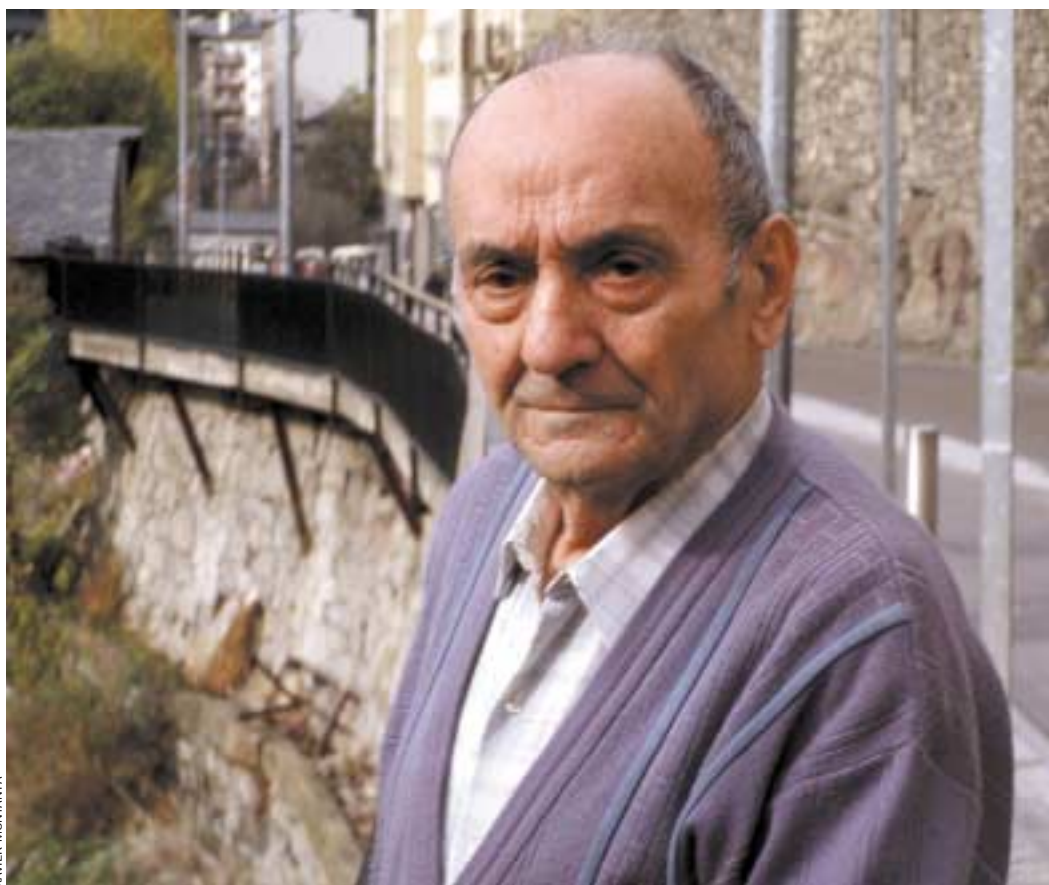
I així va ser. Em van encarregar una altra missió, però a la Cerdanya em van detenir el mes de juliol del mateix any 44, i vaig estar a les presons de Girona i de Barcelona, fins el Nadal del 1945. El meu germà Calixto Barberà, després d'haver estat a La Model del 1940 al 44, també va ser detingut amb mi, i va patir un any i mig més de presó.

Vaig retrobar Dika, Jules Jefroykin, i Jack Svita, un altre combatent jueu que anava amb nosaltres, a París, a la seu de l'OJC-FFI, el març del 1946. A la resta d'integrants de l'expedició no els he vist mai més.

Francisco Ponzán: el resistent oblidat, recordat per Joan Català

Joan Català, guia de muntanya i un dels homes més valuosos del grup de resistència de Francisco Ponzán, recorda i evoca la figura d'aquest mestre llibertari aragonès, el qual va esdevenir l'enemic número u dels nazis als Pirineus.

Un article
de Xavier Montanyà.

XAVIER MONTANYÀ

“N”hi hauria d’haver hagut molts més com ell. Era un home idealista de veritat. Molt bona persona, intel·ligent, culte, tenia molta instrucció: era mestre. Va ajudar a tothom que s’ho mereixia. No era un home d’acció. No li podies donar una pistola, la salut no li ho permetia, era molt miop. En canvi, tenia molt bon cap. Era valent i arriscat. Aquesta va ser la seva

perdició. Al final, no va prendre prou precaucions.”

Així recorda avui Joan Català (Llavorsí, Pallars Sobirà, 1913), guia de muntanya i un dels homes més valuosos del grup Ponzán, la figura del mestre llibertari aragonès que va esdevenir l’enemic número u dels nazis a la frontera pirinenca.

Les històries de Ponzán i Català estan estretament lligades des de la Guerra

XAVIER MONTANYA

“N’hi hauria d’haver hagut molts més com Ponzán. Era un home idealista de veritat. Molt bona persona, intel·ligent i culte: era mestre. Va ajudar tothom que s’ho mereixia. No era un home d’acció. No li podies donar una pistola, la salut no li ho permetia, era molt miop. En canvi, tenia molt bon cap. Era valent i arriscat. Aquesta va ser la seva perdició. Al final, no va prendre prou precaucions...”

Civil fins l’assassinat de Ponzán, el 17 d’agost del 1944, cremat per la Gestapo prop de Tolosa. L’activitat d’aquells anys va marcar la vida de Català per sempre.

La trobada. Català va començar a treballar per Ponzán en el SIEP (Servei d’Intel·ligència Especial Perifèrica), durant la Guerra Civil. Realitzaven tasques d’espionatge darrere la línia de foc, fins que el febrer del 1939 passen a França, com tants d’altres, pel pont de la Guingueta.

“Vam ser dels últims a passar. El riu era ple d’armes. Els francesos les requisaven i molts les destruïen i les llençaven al riu, per tal de no entregar-les. N’erem tants que els gendarmes no podien controlar-nos a tots. Vam poder amagar les pistoles automàtiques i la munició. I un cop a la Cerdanya francesa, vam fer un amagatall en un prat i vam omplir cinc bidons de llet de vint litres amb el material”, explica Joan Català.

Pocs dies després, el grup Ponzán va ser internat al camp de Vernet d’Ariège, un dels pitjors. Havia estat un camp de concentració de la Primera Guerra Mundial, però ja no quedaven ni barracons.

“L’únic que tenien bé era la filferrada. Amb això sí que s’havien gastat els calers. D’aquells camps, no n’hi havia cap de bo, però aquell era terrible, al principi. Era hivern, hi havia molta humitat. Estàvem tots tirats pels prats. La sanitat no existia. Molts van morir i els enterraven allà mateix. Ponzán, d’acord amb nosaltres, es va oferir per construir les barraques. I així ho vam fer. Dúiem un braçalet vermell que ens autoritzava a circular pertot arreu.”

La fuga i la resistència. El 18 de maig del 1939, seguint les instruccions de Ponzán, Joan Català i dos companys més es fuguen del camp. Aquesta seria la primera escapada del llarg historial de fuguista que Català es guanyaria a pòls durant la seva vida. Ja havien tingut prou per saber com les gastaven els francesos. Aprofiten la mobilitat que els permet el braçalet de fusters i la foscor de la nit. Als afores del poble els

espera en un cotxe el senyor Jean Benazet, mecànic francès, que els porta al seu poble, Varilhes, i els ajuda, poc després, a arribar fins Andorra.

“La nostra missió era instal·lar-nos a Andorra i des d’allà començar a preparar camins de muntanya i buscar cases de confiança. Volíem obrir una ruta el més segura possible per a anar a peu fins a Manresa i d’allà prendre el tren fins a Barcelona. Al principi, els contrabandistes ens van ajudar a conèixer cases segures, després ja vam anar sols.”

L’objectiu de Ponzán era reorganitzar la resistència antifranquista a l’interior i ajudar els companys empresonats o que havien de fugir. Ponzán va sortir del camp amb un contracte de treball de mecànic, proporcionat per Benazet. Català i Benazet van anar a recuperar els cinc bidons d’armes i munició.

“Aquell dia ens vam retrobar amb Ponzán a Varilhes. Havíem anat tan tranquils amb cotxe, com si res, passant entre França, Andorra i Espanya, carregats amb els cinc bidons d’armes. No teníem por. El que té por no pot dedicar-se a aquests treballs. Ponzán i un membre de la CNT ens esperaven. Tots vam estar contents. Nosaltres ens en vam quedar les que ens feien falta i la resta les vam donar a l’organització. Amb aquelles pistoles es van armar tots els primers grups que vam portar des d’Andorra cap a Barcelona a fer sabotatges. Per desgràcia, tots van caure.”

L’any 1940, un oficial anglès anomenat Marshall, de l’Intelligence Service britànic, contacta amb el grup i els proposa de treballar per a ells, passant gent per la muntanya i efectuant tasques d’espionatge. Ponzán accepta.

“Passàvem agents, militars, i gent normal, des de França cap al consolat anglès a Barcelona. Jo preferia fer de correu. No m’agradava passar gent. Eren molt lents, quan a un no se li descordava l’espardenya, l’altre es cansava. Jo preferia dur paquets, anar sol. Caminava molt bé per la muntanya, era el meu terreny preferit. I si em cansava em posava a córrer.”

Les dots de lideratge de Ponzán eren inequívocues, com recorda Català: “Ell ens valorava, sabia els mèrits de cadas-

XAVIER MONTANYA

cú. A mi mai no m'havien dit: 'fes això'. M'hi hagués negat. Em deia: 'hi ha això per fer...'. I jo acceptava. Mai no vaig dir que no, encara que es tractés de passar gent. Els que fossin. Per exemple, quan l'ocupació vaig treure del país el secretari de Leon Blumm, la seva dona i el seu fill. Els vam enviar cap a Portugal i es van salvar."

L'agost del 1940, l'Intelligence Service britànic posa en contacte Francisco Ponzán amb el contraespionatge francès. Després de l'ocupació alema-

nya de París, els anglesos decideixen abandonar França. Robert Terres, alias *Lieutenant Tessier* o *El Padre*, en el seu llibre *Double jeu pour la France* (París, 1977), recorda així la primera entrevista: "Ponzán era un home sorprenent: proscrit, anarquista, lluitador aguerrit, una mica terrorista, una mica contrabandista; prim, de veu suau, em va saludar amb gran cortesia i més aviat semblava, amb les ulleres de muntura de conxa, els trets fins i purs, el somriure aparentment tímid sota un front

Les autoritats franceses van internar en nombrosos camps de concentració els refugiats de la Guerra Civil espanyola. L'exili va ser permanent per prop de 125.000 persones, que van establir-se a França definitivament.

Joan Català va ser detingut a França l'any 1951, per assaltar amb altres col·legues una furgoneta de Correus. La policia francesa va fer constar en l'informe: "la seva activitat durant l'ocupació alemanya al servei dels aliats és indiscutible. Admirable coneixedor dels passos fronterers entre França i Espanya, va prestar serveis eminents. L'amor al risc inherent en aquest individu fa d'ell un home summament perillós i no estarà de més recordar que és un especialista de l'evasió." Joan Català va sortir en llibertat després de complir catorze anys i mig de condemna a les presons franceses. Mai més ha tornat a viure a França.

XAVIER MONTANYA

bombat i calba incipient, un jove professor."

Una feina infatigable. Els anglesos pagaven amb diners els serveis del grup, una ajuda que servia per a mantenir-se i ajudar els companys empresonats a l'interior. Però els francesos, amb el país ocupat pels alemanys, només els van oferir a canvi papers i seguretat a les fronteres. I així van seguir treballant. L'activitat del grup era enorme. Ponzán i els seus homes eren infatigables. A més de jueus i gent que corrien perill a França, van salvar molts pilots aliats que queien en territori ocupat.

Els enemics que tenien els homes de Ponzán es multiplicaven. Havien de sortejar gendarmes francesos i alemanys, carrabiners, policia espanyola, guàrdies civils i als agents de la Brigada Político-Social. El cercle es tancava cada vegada més. Però, com si d'un desafiament es tractés, l'activitat del grup anava en augment.

A més de treballar per als serveis anglesos i francesos, van col·laborar amb la xarxa d'evasió Pat O'Leary, el grup belga Sabot i altres organitzacions clandestines aliades.

"Jo sabia que un dia o altre cauria, per això vaig dir a Ponzán: no em presentis ningú, no vull saber noms. Tu fes els contactes i m'encarregues el que creguis que puc fer millor."

Explica Català que, en aquells anys va patir nombroses detencions, interrogatoris i empresonaments. No obstant això, Català, irreductible, va protagonitzar quatre fugues espectaculars: de la presó del Cisne de Madrid, del jutjat de guàrdia de Barcelona, de Carabanchel Alto i de la Model de Barcelona, d'on va marxar saltant sol el mur exterior, després d'estabornir un dels guàrdies.

"Jo havia nascut lliure, m'agradava viure lliure. Si em tancaven, m'escapava. La culpa no era meua. La presó no estava feta per a mi. No era el meu lloc", afirma Català.

El temut Quintela, cap de la Brigada Político-Social de Barcelona, es va topar moltes vegades amb ell a Jefatura: "Era bastant alt i gros. Feia cara de respecte. D'aquelles cares que hi van, saps?... No tenia manies. Li agradava repartir llenya. Va matar i en va fer malbé molts dels nostres. A mi em va proposar que treballés per a ell. Jo li vaig dir que d'aquell pa no en menjava. 'Et podriràs a la presó', em va dir. Però jo me n'escapava i em tornaven a agafar. Crec que em tenia per un cas impossible."

Mentrestant, Francisco Ponzán, havia estat detingut l'any 1942, però El Padre el va poder alliberar.

"A més de passar gent, començà a falsificar papers i documents per a tothom. Es veu que no se li acabava d'omplir el cap. Necessitava més. Era perillós tot allò, ja hi havia massa gent que podia saber de nosaltres. Ell es va confiar. No va prendre prou precaucions. Va baixar la guàrdia. Era molt entregat, molt valent. I això va ser la seva perdició", recorda Català, que en els últims temps d'activitat del grup va estar empresonat a Espanya.

Per Ponzán, calia arriscar-ho tot, els

Dos dies abans de l'alliberament de Tolosa, la Gestapo va assassinar cruelment Ponzán, "regat amb benzina i cremat", com ha recordat Robert Terres, cap del contraespionatge francès als Pirineus i amic personal del mestre aragonès. La sort dels supervivents també va ser injusta: "immersos en la misèria, de vegades sense documents, oblidats en una França per la qual s'havien jugat la pell cada dia durant més de tres anys", apunta Terres.

XAVIER MONTANYA

moments eren crítics, tal com va manifestar en una reunió a Tolosa: "No és la pàtria francesa la que és en perill, ni la llibertat de França: el que està en joc és la llibertat, la cultura, la pau mundial."

L'any 1943 Ponzán és detingut per darrera vegada i empresonat a Saint Michel, Tolosa. La Gestapo el reclama i, finalment, l'intendent general de policia Pierre Marty, que seria afusellat després de l'alliberament, signa l'ordre d'entrega de Ponzán als alemanys, que el van liquidar cruelment, dos dies abans de l'alliberament de la ciutat, el 17 d'agost del 1944.

L'oblit. Robert Terres, cap del contraespionatge francès als Pirineus, va escriure anys després: "Ponzán Vidal, el meu amic Paco, heroic cap del meu equip de guies, detingut novament l'any 1943, regat amb benzina i cremat pels alemanys poc abans de l'alliberament de Tolosa: ignorat, calumniat i a penes gratificat amb una medalleta a títol pòstum. Català, Revola, López, Laguarda, Aguado Martínez i tants d'altres dels seus companys empresonats, internats en camps de concentració, executats. La sort dels sobrevivents: abandonats, en la misèria, de vegades sense documents, per una França per la qual s'havien jugat la pell cada dia durant més de tres anys."

Joan Català va viure, en pròpia pell, l'abandonament i el menyspreu que el Govern i la policia francesa els dedicaven un cop havien complert la seva funció. Un any i mig després d'acabada la guerra, Joan Català va sortir de la presó de Carabanchel i se'n va anar cap a França. Estava malalt, no tenia documents, ni diners. A la frontera va ser detingut i conduït a la Territoire (Servei de Vigilància del Territori) de Tolosa. "Allà em van proposar treballar per a ells i jo no vaig acceptar. Els interessava espionar els espanyols exiliats. Volien que fes de confident. M'hi vaig negar. Per sort, El Padre em va poder posar en llibertat, però amb el temps tot es va anar complicant més. Fins i tot per a El Padre. Em negaven els papers, no m'atenien a l'hospital perquè no tenia seguretat social, malvivia en cases de companys... Els francesos es van dedi-

Els enemics que tenien els homes de Ponzán es multiplicaven.

El cercle es tancava cada vegada més. Però, com si d'un desafiament es tractés, l'activitat del grup anava en augment

car a purgar tots els que havíem treballat per a ells. Devien pensar: el que és capaç en la guerra ho és en la postguerra. Quan ja no els vam fer falta... Garrotada! Així va ser."

Joan Català va ser detingut a França l'any 1951, per assaltar amb altres col·legues una furgoneta de Correus. L'opinió que tenia la policia francesa dels antics col·laboradors de la resistència és evident en una nota policial sobre ell, signada a Tolosa el 16 de juliol de 1951 per l'inspector Pierre Gonet: "La seva activitat durant l'ocupació alemanya al servei dels aliats és indiscutible. Admirable coneixedor dels passos fronterers entre França i Espanya, va prestar serveis eminentes. L'amor al risc inherent en aquest individu fa d'ell un home summament perillós i no estarà de més recordar que és un especialista de l'evasió."

Joan Català va sortir en llibertat després de complir catorze anys i mig de condemna a les presons franceses. Mai més ha tornat a viure a França.

Francisco Ponzán va rebre a títol pòstum les següents distincions: l'any 1948, l'estat major de l'exèrcit francès el nomena capità i li atorga dues creus de guerra amb Palma. El rei d'Anglaterra el condecora amb el Llorer de Plata. El president dels EUA, Dwight Eisenhower, li dedica un certificat de gratitud i, l'any 1998, el mariscal en cap de les forces aèries britàniques li concedeix un certificat commemoratiu en nom de la Royal Air Forces Escaping Society. Al seu país, excepció feta del nom inscrit en el monument als francesos caiguts, en el cementiri de Montjuïc de Barcelona, és completament desconegut i ignorat.

El passat esplendorós de Barcino

Un passeig per la
història d'una ciutat,
Barcelona, des dels
orígens ibers fins al
segle XIX, sense sortir
del centre històric.

Per Gemma Aguilera.

Perdre's per la Barcelona medieval i reviure l'ambient d'aquells segles, una ciutat de mariners, artesans, camperols i mercaders. Un passeig pel centre històric, des dels orígens ibers amb els pobladors laietans fins al segle XIX, passant pels romans, les construccions romàniques i l'esplendor de la corona d'Aragó durant els segles del gòtic, sense oblidar la Ribera, el barri dels gremis, i el Call, el barri dels jueus. Mireu de descobrir tot això simplement deixant-vos endur, caminant sense una ruta fixada. A cada pas que doneu us sentireu comerciants, mariners, burgesos o pobres. Cada raconet, cada detall, us sorprendrà.

Al barri Gòtic es conserven les restes de l'antiga ciutat romana i el conjunt d'edificacions medievals, que revelen

l'existència d'un passat gloriós on va residir la monarquia catalana durant cinc-cents anys. El centre històric és la plaça del Rei, limitada pel Palau Reial Major, un edifici del segle XII que conserva en el seu interior el saló del Tinell, residència dels reis catalans, i la capella de Santa Àgata, temple gòtic del segle XIV. Completen aquest conjunt el palau del Lloctinent i el palau Clariana Padellàs, que allotja el Museu d'Història de la Ciutat. La plaça en els seus inicis va servir de corral, però amb el temps va anar adquirint una gran importància comercial.

La construcció de la catedral gòtica va començar a finals del segle XIII i acabà sis segles després. La part més antiga és la porta de Sant Iu, i la façana principal s'enllestí l'any 1890. Cal destacar l'altar principal i el campanar (segle XV), el claustre (segle XV), els bancs del cor, el púlpit, la cripta de Santa Eulàlia (una de les dues patrones de Barcelona), i la porta de la Pietat. Si entreu al temple, hi trobareu una font on tradicionalment, per la vigília i el dia de Corpus, s'hi fa el ritual de l'ou com balla, que data del segle XV i que consisteix a posar un ou damunt el raig d'aigua, de manera que l'ou queda suspès en l'aire per la pressió de l'aigua. Si l'ou no es trenca, tindrem bona sort.

L'entorn de la catedral, amb l'església romànica de Santa Llúcia, la casa de la Pia Almoina, la casa del Canonge i la casa de l'Ardiaca, ens oferirà una visió de conjunt dels edificis monumentals, que anticipen allò que trobarem en endinsar-nos pels carrerons del barri, uns carrers empedrats on la història i l'art enriqueixen cada racó.

La plaça de Ramon Berenguer, al costat de la Via Laietana, és l'indret que millor reflecteix la Barcelona antiga, acumula gran quantitat de construccions gòtiques, acull la façana lateral del Palau Reial i de la capella de Santa Àgata, i la part més ben conservada de la muralla romana i les seves torres.

Origen romà. Tot i les transformacions patides durant l'edat mitjana, encara queden empremtes de l'origen romà de Barcelona. El Cardus era una via romana que feia d'eix est-oest de la

ciutat, que avui el podem dibuixar seguint el traçat del carrer del Bisbe, i l'eix nord-sud anomenat Decamus, que cobria el trajecte que ara ocupen el carrer de la Llibreteria i el carrer del Call.

Encara es conserva un petit tram de les muralles romanes, que es poden reconstruir mitjançant els seus passatges pels carrers de la Palla al sud, l'avinguda de la Catedral i la Plaça Nova a ponent, i els carrers Tapineria i Sots-Tinent Navarro al nord. Al carrer Tapineria hi treballaven els sabaters. El nom té l'origen en unes sandàlies anomenades tapines que usaven les dones a l'edat mitjana. Es feien de suro folrat de cuir amb una coberta de roba.

Arribem a la plaça de l'Àngel, l'antiga porta de la muralla romana que ens dona accés a la ciutat. Allí prendrem el carrer del Sots-Tinent Navarro, popularment conegut com "carrer de les muralles romanes", per arribar a la plaça dels Traginers, on hi vivien els atzemblers i els traginers. I a esquenes de l'actual plaça de Sant Jaume va néixer la ciutat romana, a la zona més elevada del Mons Táber. Era el punt on s'encreuaven els dos carrers principals de la ciutat i allí hi havia el fòrum, que acollia els edificis administratius de la ciutat, el palau de la Generalitat i l'ajuntament. El palau de la Generalitat va patir ampliacions i remodelacions que van des del segle XV a mitjan segle XVII. Avui s'hi entrecreuen elements gòtics purs, gòtics flamígers, renaixentistes i d'altres de barrocs. Just al costat hi trobarem el carrer del Bisbe, l'artèria principal de la ciutat romana. Aquest carrer continua sent una de les grans vies de la Barcelona gòtica, i actualment la unió entre la plaça Nova i la plaça de Sant Jaume.

Herència judaica. Sense que ens n'adonem creuem el carrer del Bisbe i trepitgem territori jueu. El barri del Call es trobava aproximadament entre l'actual plaça de Sant Jaume, el carrer Ferran, la plaça Nova i la Rambla. El carrer de Sant Domènec del Call és al mig d'allò que un dia va ser el barri jueu. Va rebre aquest nom perquè el dia 5 d'agost del 1391, festivitat de Sant Domènec, un avalot va destruir completament el barri i va fer-ne fora la comunitat que hi vivia.

TINA BAGUE

La sinagoga major va ser destruïda, com moltes propietats més, i només se'n conserven uns traços a l'interior dels baixos.

Tot i així, encara perdura part de l'estructura i alguns vestigis que ens permeten fer un recorregut per la història i la significació del barri dins la Barcelona medieval.

Sis segles va durar la construcció de la imponent catedral gòtica de Barcelona. La part més antiga és la porta de Sant Iu, del segle XIII, i la façana principal no va enllestir-se fins l'any 1890.

TINA BAGUE

Al carrer de Sant Domènec del Call hi trobarem la casa més antiga de Barcelona. Tampoc no podem deixar de visitar les restes del castell Nou, el carrer dels Banys Nous, l'església de la Trinitat (antiga sinagoga), l'hospital de Sant Sever, el Gremi de Sabaters i la casa dels Calderers, sense oblidar la primera sinagoga, del segle XI. La vida econòmica, cultural i religiosa dels jueus tenia lloc portes endins del Call, perquè les lleis els prohibien de vendre els productes propis i treballar fora del barri. Als seus carrerons hi tenien carnisseries, forns i tallers d'argenteres i teixidors que els permetien ser autosuficients. Fins i tot els van obligar a tancar les portes i finestres que donaven als murs exteriors del Call.

La porta al mar. La flaire del mar, l'olor a peix i els crits dels mercaders ens ha dut sense adonar-nos-en fins a la Ribera, el barri dels comerciants. Imaginem que aquí els carrers són estrets i empetitits per pedrissos, l'ambient és bulliciós, els mercaders van amunt i avall amb carretons carregats de peix, als portals de les cases dels artesans i botiguers hi ha instal·lats taulells per vendre els seus productes, també barraques de pescadors alineades a la façana marítima. Els mercats s'estenen pel carrer en paradetes improvisades, cada cosa té el seu lloc per vendre's, la plaça de

l'Oli, la plaça de les Cireres o la plaça del Blat.

Un passeig pels carrers que duen el nom d'antics gremis ens durà a dos edificis paradigmàtics, Santa Maria del Mar i la Llotja, a més a més d'antics palaus concentrats sobretot al carrer de Montcada, que fan palesa la importància de la noblesa, la burgesia i els mercaders a la Barcelona medieval.

Caminarem cap al Portal Major fins poder aturar-nos davant de Santa Maria del Mar. Ens perdrem pels carrerons i descobrirem de manera natural les voltes dels Encants, la Llotja de Mar, la plaça dels Ollers, el Fossar de les Morenes, el Passeig del Born (antic espai de reunió per a les festes paganes), el mercat del Born, els porxos d'en Fontseré, els porxos del Rec, la Seca, la Meca i el palau dels Marquesos de Llió, entre moltes joies més. Tot i que el barri de la Ribera va néixer fora de les muralles, amb l'edificació de la muralla de mar i de llevant, el barri quedà integrat a la ciutat i en fou un dels centres neuràlgics.

I els qui tenim la sort de passejar-hi sovint sabem que el centre històric de la ciutat és completament màgic, a cada instant ens descobreix un indret nou, una sensació nova, que fa que, de ben segur, mai arribem a conèixer del tot la magnitud del bressol de la capital catalana.

Tres mostres de la riquesa del centre històric barceloní. A l'esquerra, la plaça del Rei, que en els seus inicis va servir de corral i amb el temps va adquirir un bon relleu comercial. Ja a la vora de la mar, a la dreta, el palau dels Marquesos de Lió, i a sota, l'interior de l'església de Santa Maria del Mar. El barri de la Ribera va néixer fora de les muralles, però després s'hi va integrar fins al punt d'esdevenir un dels centres neuràlgics.

Miquel Batllori: *Galeria de personatges*. Obra completa, vol. XVII. Editorial 3 i 4. València, 2001.

L'any 1975 va veure la llum l'obra de Miquel Batllori *Galeria de personatges. De Benedetto Croce a Jaume Vicens i Vives*, un text sens dubte important per a entendre el context generacional i cultural en què s'insereix la tasca historiogràfica del jesuïta català (Barcelona, 1909). Ara, en el marc de l'"Obra completa", apareix aquest volum, de títol similar i de continguts generosament ampliat. Així, dels vint-i-dos personatges ressenyats en aquell primer treball, es passa als cinquanta-cinc. A més, molts dels personatges que ja van ser presentats aleshores es completen ara amb nous articles i aproximacions.

El subgènere del retrat literari disposa d'una àmplia tradició a casa nostra, com remarca l'historiador Albert Manent en el pròleg del volum. En Batllori, però, es caracteritza per dos trets destacats –a més d'una inequívoca i elegant voluntat d'estil, ben present en totes les seves obres. Ens referim, d'una banda, a una volguda implicació personal per part de l'autor, cosa que explica que la major part dels personatges presentats hagin tingut una relació directa –i sovint important– amb ell; les escasses excepcions, en tot cas, es refereixen a lectures que en algun moment han marcat també la seva actuació vital i intel·lectual. La segona característica és la reflexió aprofundida sobre les bases del pensament de cada un d'ells, cosa que ens permet passar, sense solució de continuïtat, de la descripció dels personatges a la presentació, més general, de corrents, moviments, idees i estils. D'aquesta manera, la lectura del volum assoleix la sensació d'una personalíssima i gens tòpica visió de conjunt d'unes generacions –la de Batllori, però també les immediatament precedents– en els contextos que ha viscut i estudiat –Catalunya, l'estat espanyol, Europa i Llatinoamèrica.

Des d'aquesta doble premissa, hi ha al volum una important presència d'eclèsiàstics, tant del segle XIX (Jacint Verdaguer, Miquel Costa i Llobera, Josep Torras i Bages) com del període de la Segona República i la guerra (Francesc

MARC VILA

Vidal i Barraquer, Carles Cardó), com, encara, de les generacions que van afrontar el darrer concili i el postconcili (Joaquim-Anselm Albareda, Narcís Jubany, Àngel Suquía, Carlo M. Martini). En un marc cronològic similar, Batllori presenta alguns dels grans intel·lectuals i dels protagonistes del món de la cultura del vuit-cents (Joan Alcover, Joan Maragall, Rubén Darío, a més d'altres ja esmentats) i de la República i de la resistència (Josep M. de Sagarra, Josep M. Cruzet, Manuel Sanchis Guarner). Sens dubte, hi ha una àmplia presència de mallorquins (Joan Estelrich, Joan Pons, Miquel Forteza), que testimonien els anys que Batllori va passar a l'illa, després de la Guerra Civil, i els nombrosos lligams que hi va mantenir.

Però un dels gremis més àmpliament representats, en nombre i en aprofundiment intel·lectual, és el dels historiadors. No podia ser d'altra forma, tenint en compte la trajectòria professional del pare Batllori. Tenim, també aquí, una àmplia representació internacional (Benedetto Croce, Federicio Chabod), hispànica (Ramón Menéndez Pidal, Gregorio Marañón, Josep Antoni Maravall –autor valencià de temàtica peninsular–, Julio Caro Baroja) i catalana

(Joaquim Carreras i Artau, Antoni Rubió i Lluch, Ramon d'Abadal, Jordi Rubió i Balaguer, Jaume Vicens i Vives). Les dues ressenyes del primer àmbit em semblen importantíssimes, tant per copsar les aportacions dels dos autors com per comprendre el pensament historiogràfic de Batllori –caracteritzat per la prevenció davant qualsevol tòpic preconcebut, i per la recerca d'una història total, que combini els aspectes políticoinstitucionals, socioeconòmics i culturals. De l'àmbit hispànic, em permeto destacar la reflexió que, a través de la glossa de Caro Baroja, i coincidint en línies generals amb aquest autor, Batllori realitza sobre el debat entre Claudio Sánchez Albornoz i Américo Castro –un debat que migpartí la comunitat historiogràfica espanyola després de la guerra. Però si un personatge justifica tot el llibre, aquest és Jaume Vicens i Vives. Batllori hi aplica els seus dots d'observació i d'anàlisi, bo i presentant-ne un retrat psicològic i intel·lectual d'una gran alçada –de vegades, volgudament contingut en les petites distàncies, sovint de gran agudesa en la percepció de les idees profundes i de la seva filiació.

Agustí Alcoberro

EL TEMPS

EL CÍSTER, IDEALS I REALITAT D'UN ORDE MONÀSTIC

Ferran Garcia-Oliver.
Universitat de València.
CEIC "Alfons el Vell".
València, 2001. 215 pp.

Aquells monjos blancs que, des del cor de la Borgonya, es proposaren regenerar l'espiritualitat d'Occident a finals del segle XI, no han deixat mai d'interessar els historiadors. La visió tradicional del Císter dibuixava un orde nascut en la marginalitat de les estructures feudals, creador d'una dilatada xarxa de monestirs com a nuclis d'espiritualitat i de colonització de territoris erms. La granja era el centre de producció, treball i innovació tecnològica i, dirigida per monjos conversos, esdevingué l'eina clau per aconseguir importants millores en la productivitat

agrària. A més, la radicalitat del programa espiritual explicava l'èxit de la seua expansió per tot Europa.

Aquesta visió idealitzada ha estat objecte d'una profunda revisió en els últims anys. També en el Simposi Internacional sobre el Císter. Valldigna (1298-1998), celebrat en el marc dels Premis d'Octubre del 1998, els especialistes que s'hi reuniren presentaren serioses objeccions a les tesis tradicionals de la pobresa inicial, la solitud dels monestirs en els deserts i el seu lideratge tecnològic. Ara tenim ocasió de comprovar-ho amb la publicació de les actes d'aquell encontre científic.

Des del punt de vista de la tecnologia, el Císter, gràcies a l'extensa xarxa d'establiments i als seus forts lligams genealògics i jeràrquics, actuà de manera eficaç com a cadena de transmissió dels coneixements tecnològics, sobretot de les noves infraestructures hidràuliques de les quals, més que inventors, en foren els difusors. Des del punt de vista de l'organització del paisatge els monjos blancs serien més aviat reordenadors del poblament que no colonitzadors, ja que la seua tasca consistiria bàsicament a efectuar recomposicions parcel·làries i a traslladar llogarets allà on convenia per augmentar i diversificar la producció agrària.

En l'aspecte polític el Císter assumí el paper de defensor de la cristianitat i actuà com un vertader exèrcit papal contra l'heretgia càtara. La reforma de l'espiritualitat cistercenca consistí en l'aportació de nous valors que alimentaren les ànsies dels fidels insatisfets a través d'un retorn a la puresa original de la regla de Sant Benet *ora et labora*, que dignificava el treball manual, i la imitació de Crist com a ideal de vida cristiana. Aquest aspecte quedà en part obscurit per la precoç acceptació de rendes agràries de camperols dependents que afavorí l'enriquiment dels monestirs. Ara bé, els primers cistercencs elevaren un clam de puresa, severitat i sobrietat constructiva que ressonà fortament dins un panorama artístic en què el gòtic enlluernador triomfava sobre un romànic ja superat.

La gran contribució del llibre és la incorporació de Valldigna, eterna oblidada, al mapa dels establiments cistercencs i la del seu establiment filial: el priorat de Sant Bernat de Rascanya. Aquesta fundació reial del final del segle XIII va ser un peó de la colonització valenciana en un territori de poblament morisc, un centre cultural important del regne i un instrument de l'acció política dels reis de la corona d'Aragó.

Isabel Canet

[+ llibres]

Rosa M. Alabrús. *Felip V i l'opinió dels catalans*. Pagès editors. Lleida, 2001.

El llibre descriu i analitza els diversos corrents de pensament polític presents al Principat en el període comprès entre la fi de la guerra dels Segadors i mitjan segle XVIII. Les fonts utilitzades provenen bàsicament de la literatura de controvèrsia –fullets, romanços, al·legacions jurídiques, libels, etc.–, molt abundant a l'època. Així, l'obra repassa el procés de construcció ideològica de l'austriacisme i del filipisme polítics a Catalunya, els textos resistencialistes dels darrers anys de la Guerra de Successió i la pervivència de l'austriacisme més enllà de la desfeta del 1714.

Jordi Casassas. *Albert Ghanime: Homenatge a Francesc Pi i Margall, 1824-1901. Intel·lectual i polític federal*. Col·lecció Catalans Il·lustres, 14. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 2001.

L'obra aplega un recull de textos, ampli i representatiu, de qui va ser el principal teòric del federalisme, i que va esdevenir cap de l'executiu de la Primera República. L'estudi introductori ressegueix la trajectòria vital, ideològica i política de Pi i Margall, tot situant-la en els diversos contextos en què es va desenvolupar. Com a teòric, es destaca la importància de les seves obres *La reacción y la revolución* (1854), on, sota la influència de Proudhon, establí la teoria del pacte federal, i *Las Nacionalidades* (1877), on precisà aquesta idea, així com els principals punts de debat amb el socialisme i el catalanisme naixents.

EFE

Henry VIII

Més enllà de la tornada de Montserrat Caballé al Gran Teatre del Liceu i de l'homenatge que se li ha dedicat en commemoració del quarantè aniversari del seu debut en la gran òpera catalana, la representació de *Henry VIII*, de Camille Saint-Saëns, al Liceu, del 4 al 17 de gener del 2002, promou reflexions de tota mena, tant per a l'historiador com per a l'historiador de l'art. No en va, un episodi històric del segle XVI determinant per a la història europea es presenta reinterpretat pel romanticisme i l'historicisme del segle XIX en una versió actual. El llibret està basat en *La Cisma de Inglaterra* de Calderón de la Barca i *The Life of Henry VIII* de William Shakespeare. La vinculació de Camille Saint-Saëns amb Espanya, els símbols que vehicula aquest episodi històric i el pes cultural dels personatges, Enric VIII, Anna Bolena i Caterina d'Aragó, fan que res no sigui banal en una producció d'aquest tipus.

Henry VIII tracta del repudi de la reina Caterina d'Aragó pel rei Enric VIII, enamorat de la dama d'honor, Anna Bolena, repudi que va portar al cisma de l'església d'Anglaterra a causa de la negativa de Roma d'anul·lar el matrimoni reial. El tema era idoni per encendre les passions romàntiques. Entre el desamor del rei per la reina Caterina, la passió amorosa d'Enric VIII i les relacions inflamades de l'ambaixador espanyol, Gómez

de Feria, i Anna Bolena, la gelosia del rei en relació a aquest fet i, lligant-ho tot, el nacionalisme del poble anglès contra la interferència del poder papal se situen tots els elements d'una trama romàntica en literatura i art. Per damunt de tot, el personatge de Caterina d'Aragó (Montserrat Caballé) víctima resignada però generosa, noble i plena de sentiments idealitzats, heroïna romàntica marginada del poder i de l'amor fins a les darreres conseqüència de la mort.

Precisament, aquest darrer episodi de l'òpera es presenta amb una escenografia encertada que interpreta i reproduïx bé el moment de la creació operística (1883), com un veritable quadre historicista del segle XIX, una d'aquelles pintures romàntiques que recuperava la història medieval o renaixentista amb gran èmfasi idealitzat i una posada en escena que responia a la reinterpretació que del passat feien aquells que l'acabaven de descobrir. Els temes artísticoliteraris corresponen a cinquanta anys abans i se situen més cap als anys trenta i quaranta que no pas vuitanta del segle XIX, i en aquest sentit Camille Saint-Saëns s'apuntava a clixés ja ben assimilats. Hi ha en la interpretació de l'òpera que comento un notable esforç per reconstituir l'atmosfera del segle XIX més que no pas la veritat històrica de l'Anglaterra de 1530-1536. I això és correcte, ja que correspon a la voluntat creativa de la peça i a la seva estrena a l'Òpera de París el 1883. L'atenció a la indumentària, a l'es-

cenografia i a l'atmosfera és lloable i en la representació del Liceu no s'ha dubtat a "perdre temps" en anècdotes potser allunyades de l'òpera mateixa com a fenomen musical però sens dubte properes a l'esperit del creador; així, per exemple, els llargs moments dedicats a una partida de *jeu de paume*, l'antecessor del tennis actual, i a la més llarga encara escenografia d'un ballet davant del rei per al qual s'ha convidat un ballarí de l'envergadura de Julio Bocca.

Els especialistes en òpera discutiran altres aspectes lligats al cant, a la música o a la interpretació. A mi m'ha interessat de remarcar en aquesta nota, entre art i història, la manera com avui dia es pot arribar a percebre a través d'aquesta òpera en quatre actes lligada a la tradició de la *grand-opéra* francesa tot el que el segle XIX ens ha deixat de reinterpretació del passat; un passat, el de l'edat mitjana i el Renaixement, que coneixem en gran part precisament gràcies als esforços reinterpretatius d'aquells que el van descobrir, reinterpretar i difondre durant la segona meitat del segle XIX.

Xavier Barral i Altet

Els maquis: els guerrillers oblidats

La lluita i el sacrifici dels guerrillers antifranquistes no han estat prou reconegudes des del restabliment de la democràcia. Ho indica, per exemple, el fet que la bibliografia i la documentació del tema són limitades.

Una pàgina interessant és:

<http://www.xtec.es/~apastor/Maquis/document.htm>, en la qual podem trobar documentació diversa.

També podem consultar

<http://ter.ddgi/plaestany/text/crutmaqu.htm>, amb informació sobre el context històric del maquis i una de les rutes emprades: la del pla de l'Estany.

Jesús Castillo

Els anells de la crisi

Cert és que de pel·lícules fantàstiques n'hi ha sempre, a les cartelleres. I, de tant en tant, algunes tenen gran èxit. Però no és tan comú que se n'ajuntin dues amb èxits enormes, com ara passa amb dues horribles mostres del cinema més alienant, com són *El senyor dels anells* i *Harry Potter*. Alguns diuen que els temps de crisi s'avancen a través de dos símptomes que mai no fallen i que auguren problemes. Primer, la moda per a les dones. Segon, el gust pel gènere fantàstic en els espectacles, sobretot cine. Respecte el primer, la moda d'aquest hivern, bàsicament negra i gris, amb poca minifaldilla, potser auguri quelcom de tot això. Caldrà veure què ens espera a l'estiu, però els primers símptomes no són gens optimistes. Si, a més, relacionam la moda femenina que ens ve a sobre, tan poc alegre i tan excessivament llarga, amb el que arrasa en el cine, la conclusió és òbvia: d'aquí no res, la crisi. I grossa.

I és que l'èxit de dues produccions cinematogràfiques tan deplorables com *El senyor dels anells* i *Harry Potter* indica

que quan les "masses" necessiten de tan alienadores evasions és que estam davant d'un recurs sociològic de defensa davant una crisi. Només així es pot entendre tan enorme èxit. Per ventura no té res a veure. Possiblement. Però és curiós observar la doble ofensiva fantàstica en aquests temps de precrisi. D'una banda l'edulcorada ridícula del Potter (que, d'altra banda, deixa envinagradament en evidència el nacionalisme *light* que ja per a l'únic que gemega és perquè li ho tradueixin: patètic) i, de l'altra, l'obsessiva i perillosa fantasia del anells que evoca la mitologia nazi. I totes dues alhora. En el passat segle, abans de cada gran crisi econòmica, la moda i el cine es tornaven així: trista una i aberrantment fantàstic l'altre.

La història, ja se sap, mai no es repeteix, tot i que sempre ho pareix. Veurem enguany si aquestes curioses coincidències entre l'estètica trista de la moda femenina i l'èxit de tan fantasioses i dolentes pel·lícules auguren la primera gran crisi econòmica del segle i del mil·lenni. Esperem, si és així, que no sigui paral·lela, la seva intensitat, a l'èxit de taquilla de les dues pel·lícules.

Miquel Payeras

[+]

Mercat medieval

A Benissa, a la Marina Alta, el 26 i 27 de gener se celebra el darrer cap de setmana de la fira i porrat de Sant Antoni, amb l'atracció central del mercat medieval que es munta durant aquests dos dies.

Joies dels temps

"I acumularen tresors" és el títol sota el qual es presenta una interessant exposició de joies i pedres precioses que s'han anat trobant a diverses excavacions arqueològiques. Amb el subtítol, "mil anys d'història a les nostres terres" es pot entendre el significat que ens acosta la mostra. Fins el 17 de febrer a la sala d'exposicions de la CAM, d'Alcoi. Els horaris són d'11.30 a 13.30 h i les tardes de 18 a 21 h.

La caricatura

A la Casa de Cultura d'Alzira es pot veure l'exposició de dibuixos satírics i caricatures fetes durant els anys vint i trenta del segle passat pel mestre Ernest Guasp, nascut a Alzira el 1901, que publicà entre els anys 1920 i 1930 en nombroses publicacions periòdiques com ara *La Vanguardia* o *El Noticiero Universal*.

Riefenstahl

No serà cap exposició, però qualsevol interessat en la història del cine, que s'apunti la data 22 d'agost. Aquest serà el dia que es presentarà el darrer (segur) film de l'alemanya Leni Riefenstahl, quaranta-vuit anys després de deixar aquesta feina. Es tractarà d'un documental sobre l'oceà Índic. Però tant se val el què. L'important és el qui. Riefenstahl, que farà cent anys el dia de l'estrena, és famosa per haver estat una de les grans directores del règim nazi. Féu algunes de les més mítiques aportacions a la iconografia nazi, com *El Triomf de la voluntat* (1933) sobre el congrés del partit nazi a Nüremberg, o *Els déus de l'estadi* (1936) sobre els Jocs Olímpics de Berlín.

EL TEMPS

UN RECORD PER LUCRÈCIA

per Joan F. Mira

Avui que escric aquest paper, dia 6 de gener, fa exactament cinc segles, cinc-cents anys, que Lucrecia Borja s'acomiadava de son pare el papa, esperant o tement que no el veuria mai més. Ja s'havia casat per poders amb l'hereu del ducat de Ferrara, Alfonso d'Este, el seu tercer marit, i els enviats ferraresos ja havien acabat de comptar els cent mil ducats del dot, un dot esplèndid, com no se n'havia vist mai a Roma, un dot de princesa. Aquell matí del dia de reis el temps havia girat a tramuntana, i feia un oratge inclement, de fred intens i de neu encara lleugera, un d'aquells dies tan cruels d'hivern que de tant en tant cauen sobre Roma. Lucrecia va fer el seu darrer desdejuni al palau de Santa Maria in

***“No va enverinar
mai ningú, no va
matar ni fer matar
ningú; tanmateix,
la llegenda d’una
Lucrecia Borja
demoníaca, fúria
o bruixa lúbrica,
és com una sentència”***

Portico, contigu als palaus apostòlics, on tans anys havia residit en companyia d'Adriana del Milà, Joana de Montcada i altres ties i cosines valencianes. Possiblement s'acomiadà, si no ho havia fet abans, dels seus fillets Roderic i Joan, un el fruit del matrimoni feliç amb un príncep de Nàpols, i un altre el producte

de fosques i mal explicades aventures. Però havia de deixar els infants a Roma, el legítim i el fosc: era la condició per ser duquesa de Ferrara. Va eixir doncs del palau on havia viscut els últims deu anys, i quins deu anys, i pujà al Vaticà, a les estances paternes: ací no havia canviat res, ni la disposició de les sales borgianes, ni els murals resplendents de Pinturicchio, ni la gran llar de foc on diu en capitals romanes “Alexandre papa VI Borja, valencià”. En l'escena, tal com la imagina la gran Maria Bellonci, biògrafa de Lucrecia, el papa era a la sala del Papagai, assegut al seu tron, i als peus del tron hi havia encara el coixí on solia seure la filla. Es van quedar sols, i ningú sap de què van parlar.

Un eros, escriu Maria Bellonci, alena en tota la vida de Lucrecia, un eros total que li havia fet elegir com a *motto* la cobla de Pedro de Estúñiga: “*Yo pienso que si muriese/ y con mis males finase/ desear;/ Tan grande amor feneciese/ que todo el mundo quedase/ sin amar.*” Però la filla de Roderic de Borja no tingué consciència que el seu eros fóra un eros desprietat, una emanació que provocava al seu voltant el torbament i de vegades la desgràcia. Desarmada, mansueta, diu Bellonci, va ser en realitat germana verdadera de Cèsar Borja, *il Valentino*, i semblant a l'exigència prenil i salvatge del poder que dominà el germà va ser la seua exigència de ser amada. “Ameu-la, que no vol altra cosa”, escrivia el poeta Ercole Strozzi a Francesco Gonzaga de Màntua, cunyat de la duquesa de Ferrara. Lucrecia no va enverinar mai ningú, no va matar ni fer matar ningú; i tanmateix, contra tots els documents, contra tots els testimonis, contra la lògica mateixa, la llegenda d'una Lucrecia Borja demoníaca, fúria o bruixa lúbrica, dispensadora de mort i de verins, resisteix com una sentència. Pobra Lucrecia, filla de papa: la seua soledat és un aïllament sense temps i sense lloc, tan absent i distant com la cara que falsament se suposa que és la seua en les sales que va fer pintar son pare, rossa, fràgil i trista. Valga aquesta petita memòria, ara que sota el nom dels Borja (la “primera família del crim”, valga'm Déu, i el papa com un *capomafia!*) tornen a circular extensament les antigues infàmies.

EL TEMPS D'HISTÒRIA

JORDI PLAY

és possible
gràcies a

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA